

Romana KMOCHOVÁ

“Nulla calamitas sola. Jedna těžkost druhou volá!” Správa města Slaný za třicetileté války¹

Abstract: „Nulla calamitas sola. One difficulty is calling another!“ Municipal administration of Slaný during the Thirty Years’ War

During the Thirty Years’ War the municipal administration of town Slaný was, like in other towns, mainly influenced by the military events. However, there was one another significant factor that influenced the form of town administration. In 1623 the heavily indebted town was pawned and fifteen years later was sold to Jaroslav Bořita of Martinitz. The royal town Slaný became a manorial town with all the consequences arising of that. In many cases it is very difficult to say which of these factors were crucial therefore this article focuses also on the new elements in the municipal administration related to a change in its legal status, respectively new lords’ intervention in municipal administration.

Key words: Slaný – the Thirty Years’ War – municipal administration – Jaroslav Bořita of Martinitz – the early modern age

Sředočeské město Slaný, ležící přibližně 25 kilometrů severozápadně od Prahy, těžilo dlouhá léta ze své výhodné geografické polohy. Z přednosti, kterou dokázali Slánští využít především v ekonomické oblasti, se v období třicetileté války stala silná nevýhoda. V podstatě všechny útoky saské či švédské armády směřující od severu či severozápadu směrem ku Praze byly vedeny od Loun přes Slaný či od Rakovníka přes Unhošť a ani císařská armáda se Slanému nevyhýbala. Navíc vzhledem k blízkosti

¹ Následující text je přepracovanou, zejména výrazně zkrácenou verzí jedné kapitoly diplomové práce, která vzniká pod vedením doc. PhDr. Zdeňka Hojdy, CSc. na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vychází zejména z rozboru záznamů radních manuálů a register odeslané pošty. Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Kladno, Archiv města Slaný (dále jen AMS), nezprac., kniha č. 55, Manuál radní 1595–1604; kniha č. 56, Manuál radní 1605–1613; kniha č. 57, Manuál radní 1613–1624; kniha č. 58, Manuál radní 1625–1638, kniha č. 59, Manuál radní 1638–1661; kniha č. 69, Notulář listů 1610–1626; kniha č. 70, Kniha misivů – posílací 1622–1636; kniha č. 71, Kniha misivů 1635–1642; kniha č. 72, Kniha misivů 1629–1638; kniha č. 162, Kniha misivů 1617–1622; kniha č. 2, Pamětní kniha 1641–1652. Dále jsou uváděna pouze čísla knih.

hlavního města, na jehož zásobování se Slánští po celou dobu války nemalou měrou podíleli, nechávaly obě strany v kraji, mnohdy přímo ve Slaném, své posádky, nebo do něj alespoň vysílaly větší či menší skupinky vojáků na výzvědy či loupežné výpady. Jako krajské město hostil Slaný také poměrně často vojáky čekající na zmustrování či abdaňkování, zejména v prvních letech války. V roce 1623 pak bylo město zastaveno a o patnáct let později prodáno svému mocnému katolickému sousedu Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Ze svobodného královského města se tak stalo městem poddanským se všemi důsledky z toho vyplývajícími. Na otázku, jak se všechny tyto skutečnosti promítly do podoby správy města a jakým způsobem ovlivňovaly její chod, se pokusí alespoň částečně odpovědět následující příspěvek.²

V předvečer vypuknutí českého stavovského povstání byl Slaný středně velkým řemeslnicko-zemědělským městem,³ na jehož správě se podobně jako v jiných městech v této době podílela poměrně úzká skupina lidí, označovaná současnými historiky nejčastěji jako radní elita.⁴ Nejdůležitějším ze tří samosprávných sborů, které stály v čele města, byla městská rada skládající se z 12 konšelů (*consules*), kteří se po čtyřech týdnech střídali ve funkci purkmistra. Konšel, uvedený při obnově rady na prvním místě, byl nazýván primátorem či primasem. Druhým, taktéž dvanáctičlenným sborem, byl

-
- 2 Základní prací k dějinám Slaného v období třicetileté války stále zůstává v mnohém faktograficky nepřekonané dílo Josefa Laciny a pro období počátku třicetileté války až do saského vpádu studie Václava Fialy. Novější práce, ať již máme na mysli *Knihu o Slaném* či přehled dějin v příslušném dílu Historického atlasu měst ČR, mnoho nového nepřinášejí. Pro poznání správy města v předbělohorském období jsou pak klíčové zejména studie Karla Křesadla, vycházející vesměs z jeho diplomové práce obhájené v roce 1969. Nejnověji se dějinami Slaného v období raného novověku zabývá Josef Kadeřábek, který se však ve svých historicko-antropologicky zaměřených studiích nevyhnul opakování některých chyb převzatých z výše zmíněných prací. Josef LACINA, *Paměti královského města Slaný I. Za svobody i v porobě*, Slaný 1885; Václav FIALA, *Slaný v letech 1618–1632. České město za 30leté války*, Praha 1925; Kol., *Knihy o Slaném*, Slaný 1994; *Slaný*. Historický atlas měst České republiky, sv. 6, redaktor svazku Eva Semotanová, Praha 1998 (vyšlo 1999); Karel KŘESADLO, *Městské knihy, kancelář a správa ve Slaném v polovině 16. století*, Praha 1969 (= Diplomová práce); TÝŽ, *Správa a soudnictví ve Slaném v polovině 16. století*, Středočeský sborník historický (dále jen SSH) 10, 1975, s. 173–182; Josef KADERÁBEK, *Víra v síti vztahů. Slaný 1610–1635*, České Budějovice 2008 (= Diplomová práce); TÝŽ, *Proměny slánských měšťanských elit v době protireformace (1610–1635)*, České Budějovice 2012 (= Rigorózní práce); TÝŽ, *Nerovný boj o víru? Město Slaný a Martinicové v letech 1602–1662*, České Budějovice 2013 (= Disertační práce). Ke starší historiografii Slaného přehledně viz Karel KŘESADLO, *K historiografii starších dějin Slaného*, SSH 12, 1977, s. 195–206.
- 3 Podle nejnovějších odhadů měl Slaný na počátku 17. století přibližně 3100 obyvatel. Většina autorů pracuje se starším odhadem Václava Fialy vycházejícího z počtu domů podléhajících berni (2420–2460 obyvatel). Tomáš RAICHL, *Obyvatelstvo Slaného před třicetiletou válkou a po ní. Několik poznámek k populačnímu vývoji města*, Slánský obzor 17 (117), 2009, s. 19–33.
- 4 K terminologickým problémům souvisejícím s označením „vůdčí“ vrstvy měšťanské společnosti nejnověji viz např. Josef KADERÁBEK, *Horní vrstva měšťanské společnosti v domácí historiografii pozdního středověku a raného novověku. Nástin vývoje terminologie a dalších směrů bádání*, Historická demografie 36, 2012, s. 25–40.

sbor obecních starších (*seniores*), který byl každoročně obnovován spolu s městskou radou podkomořím nebo hofrychtěrem. Obecní starší se velmi často uplatňovali jako přísežní rychtářského soudu či v tzv. úřadech nad obecními důchody (viz dále). Z jejich řad byli také vybíráni noví konšelé. Posledním samosprávním sborem, opět dvanáctičlenným, byl sbor volenců (*electores*), jehož členové byli jmenováni vždy na prvním společném zasedání městské rady a obecních starších, tedy již bez přítomnosti obnovitele.⁵ Stejně jako obecní starší, ani volenci samostatně nezasedali. Scházeli se spolu s výše zmíněnými dvěma sbory, a to minimálně třikrát do roka. Na počátku každého roku, aby se dohodli na termínu konání obecních počtů,⁶ dále před očekávaným příjezdem podkomořího či hofrychtěře, kdy se vyjadřovali k činnosti odstupující městské rady⁷ a při volbě úředníků nad obecními důchody.⁸ Další případná setkání během roku se týkala většinou závažných ekonomických otázek, zejména odvodů berní či dluhů. Podle aktuální potřeby pak byly řešeny také jiné záležitosti.⁹ Kontrolní funkce, kterou měli uplatňovat vůči městské radě zejména v oblasti hospodářské, byla do značné míry

5 Sbor volenců představuje slánské specifikum. V jiných městech, např. Plzni, Sušici, Českých Budějovicích či Lounech a mnohých dalších, byli volenci ustanovováni pouze dočasně, aby navrhli kandidáty na místo odstupujících konšelů. Toliko jednou jedinkrát se v pramenech městské provenience setkáváme se jmenováním volenců, kteří hráli v renovaci městské rady patrně obdobnou roli jako ve výše zmíněných městech, a to v roce 1599, kdy se jimi pouhé dva dny před obnovou rady stali Stanislav Šoltys (K4), Jan Bouček (K9), Jiřík Černý (S3) a Jan Orabina (S2). Ke zjištění dalších jmen těchto speciálních volenců jako nezbytného předpokladu k přesnějšímu postižení jejich významu při renovaci sboru konšelů a obecních starších je nezbytně nutné excerpovat příslušná registra podkomořského úřadu uložená v Národním archivu ve fondu Česká komora. Písmo v závorce za jménem udává příslušnost dané osoby ke konkrétnímu samosprávnému sboru (K = konšel, S = obecní starší, V = volenec) a číslo, pořadí v tomto sboru. AMS, nezprac., kniha č. 55, f. 233r. Jaroslav DOUŠA, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590*, Sborník archivních prací 32, 1982, č. 2, s. 325; Jan LHOTÁK, *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850*, Minulostí západočeského kraje 43, 2008, s. 63; Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600–1650*, Pražský sborník historický 29, 1996, s. 68; Bohumír ROEDL, *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573–1727*, Louny 2004, s. 17–18; Tomáš STERNECK, *Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války*, Jihočeský sborník historický 74, 2005, s. 125–126.

6 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 58v, 73r, 139v, 190v–191r, 244r.

7 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 40r, 96r–96v, 162v, 231v; kniha č. 57, ff. 92v, 201r.

8 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 147v, 233r–233v, 263r–264r, 314r–314v.

9 Například v roce 1598 se členové všech tří sborů opakovaně sešli kvůli stavbě kostela svatě Trojice. Na společných zasedáních také pravidelně řešili povolení pivních várek či dovoz přespolního vína do města. Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 155r, 156v; kniha č. 56, f. 437r–437v; kniha č. 57, ff. 58v, 62r, 307r.

iluzorní, neboť většinu osob zasedajících v těchto sborech pojily jak příbuzenské, tak majetkové vazby.¹⁰

Část svých kompetencí delegovali radní na členy tzv. menších úřadů, mezi něž bývá kromě odborných komisí dohlížejících na různé oblasti městského hospodářství tradičně zahrnován také městský rychtář (*iudex civitatis, praetor urbanus*), který měl dohlížet zejména na bezpečnost a pořádek ve městě.¹¹ Ve shodě s ustanovením Koldínova zákoníku se zapojoval také do sporného soudnictví. Řešil však pouze některé drobnější rozepře a navíc jeho rozhodnutí byla kontrolována městskou radou, se kterou se mohl v případě pochybností poradit.¹² Při výkonu svěřených funkcí mu měli být nápomocni zejména členové tzv. rychtářské rady (*consiliarii iudicis*), tvořené zpravidla šesti úřadujícími obecními staršími,¹³ a čtvrtí hejtmané, označovaní jako padesátníci, a jim podřízení desátníci, kteří se zároveň starali o včasné oznamování nařízení městské rady v příslušných čtvrtích. K dispozici měl také právního posla čili biřice.

Na bezproblémové fungování jednotlivých městských provozů dohlíželi speciální úředníci, souhrnně označovaní jako úředníci nad obecními důchody, kteří byli obnovováni stejně jako městská rada, obecní starší a volenci každoročně, a to většinou na podzim na společném zasedání všech tří sborů. Většina těchto grémií, jejichž počet zpočátku kolísal mezi 10 až 13, aby krátce po bělohorské bitvě dosáhl téměř dvojnásobného počtu, byla tvořena dvěma až třemi úředníky. Pouze úředníci spravují dvory v Trpoměších, tedy bývalé dvory Jana Nábožného a Jana Tuhanského, které město získalo v roce 1601, byli čtyři. Stejného počtu dosahovali v některých letech také úředníci nad

10 Ke kmotrovským a částečně také příbuzenským vazbám mezi slánskými konšely, obecními staršími a volenci viz Josef KADEŘÁBEK, *Víra v síti vztahů*, hl. s. 25–28 a 40–47 a TÝŽ, *Proměny slánských měšťanských elit*, hl. s. 85–101.

11 K menším úřadům přehledně zejména Bohumír ROEDL, *Vademecum*, s. 35nn.

12 O možnosti odvolat se od rychtářského soudu, který, jak dokládají výzkumy z jiných měst, řešil především urážky na cti, svědčí mj. zápisy v radním manuálu z března roku 1601, září roku 1602, dubna roku 1614 a ledna roku 1615. Městský soud, personálně totožný s městskou radou, většinou rozhodnutí rychtářského soudu potvrdil. Stejně jako při podávání odvolání od městského soudu k vrchnímu právu i při žádosti o posouzení rozhodnutí rychtářského soudu městskou radou byly skládány důkladní peníze, a to ve výši 1 širokého tolaru. SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 353r, 442r; kniha č. 57, ff. 30v, 31r, 75r.

13 Od počátku 17. století se mezi členy rychtářské rady začínají více objevovat také členové sboru volenců. Prim v něm však nadále hrají obecní starší. Pouze jednou jedinkrát, v roce 1617, se jim podařilo získat v tomto sboru nadpoloviční většinu. Tuto skutečnost však nelze vnímat jako změnu v rozložení poměru sil, neboť i tento sbor byl personálně dlouhodobě velmi stabilní. V roce 1617 získali volenci o jedno „křeslo“ více díky Václavu Pelargovi, který se na jeden rok vrátil ze sboru obecních starších mezi volence, aby již následujícího roku pronikl mezi konšely. SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 1r, 40v, 99v, 163v, 233v, 300r, 356r, 419v, 485v, 576v; kniha č. 56, ff. 26v, 47v, 94r, 146v, 198v, 252r–252v, 349v, 350r, 397r; kniha č. 57, ff. 2r, 35r, 95r, 155r, 157r, 201v, 254r.

obecním dvorem, úředníci mající dohlížet na průběh trhu a na pekaře či husařky. Tradičně největším úřadem pak býval s pěti až šesti členy úřad inspektorů nad farou, školou a špitálem. Početnější, osmičlenný, byl pouze úřad inspektorů pověřený dohledem nade všemi úředníky nad obecními důchody, který však byl ustanoven pouze jednou jedinkrát, a to v roce 1622.¹⁴ Přestože řadu míst obsazovali obecní starší, konšelé či volenci, objevovali se mezi těmito úředníky poměrně často také ostatní členové městské obce, kterým tak bylo umožněno zapojit se aktivně do správy města často relativně krátce po získání městského práva.¹⁵ Pro mnohé se navíc staly odrazovým můstkem v jejich další kariéře. Ani řádné vykonávání příslušných úřadů však nebylo pro daného jedince dostatečnou zárukou, že se mu podaří proniknout mezi radní elitu.¹⁶ Mnozí se proto

14 Následující přehled uvádí všechny úřady nad obecními důchody, které byly ve Slaném v letech 1595–1622 obsazovány při pravidelných (podzimních) obnovách a to v abecedním pořádku, bez ohledu na to, v jakém časovém sledu se objevovaly. Číslo v závorce udává počet osob, které daný úřad zastávaly: do trhu obilného (2–6), do trhu (4–6), inspektorů nad farou a školou (5–6), kostelníci = úředníci nad záduším sv. Gotharda (1, od 1601: 2), nad cihelnou (2; 1602: 3), nad Drnovského = nad dvorem Drnovským (2–3), nad farou, školou a špitálem (2, od 1613: 3), nad forováním dříví (jen 1608: 2), nad husařkami (2–4, 5), nad komíny (2), nad komíny a žlábků (od 1611: 4), nad kostelem Sváté Trojice (2), nad Kvícem = nad Kvíckými dvory (3–4), nad mlýnem Novým /Červeným/ a v Lukách /Všehlušickým/ (2), nad mlýnem Kobylkovským /Pondělíčkovským/ (2), nad mlýny obecními (od 1613: 3), nad obecním dvorem (3–4), nad obecním dílem (2), nad obecním obilím (2), nad opatrováním munice (3–4), nad pekaři (3–5), nad pekaři, řezníky a sladovníky (jen 1617: 4), nad pekaři a vězni (jen 1618: 5), nad chlebnými krámy, vězni a kuchařkami (3–5), nad pivovárníky (1–3), nad poddruhy (3), nad přijímáním a vydáváním chlebů (2), nad přijímáním a vydáváním mouky (2), nad přijímáním a vydáváním mouky a chlebů (od 1618: 2), nad slady (1–4), nad solnicí (2–3), nad svolenou pomocí = nad pomocí obecní při povárném (od 1616: 2; 1622: 1); nad Trpoměchy = nad dvory trpoměšskými (3; 1601: 5), nad tunným zbožím (3), nad vězni (jen 1617: 4), nad vinicemi obecními (2; 1620: 3), nad vinicemi kvíckými (2), nad vinicemi u Ovčár (2), nad záduším lidickým (2), nad záduším všehlušickým (2), nad železnici (2–3), nad žlábků (3–4).

15 Například Daniel Rukavička byl jmenován úředníkem nad obecním dílem v září 1600, pouhé tři měsíce poté, co získal městské právo. Do jaké míry mu v tomto napomohl sňatek s Kateřinou, vdovou po Jakubovi Rukavičkovi, který býval úředníkem nad šosem (zvolen 1596) a solnicí (1597), můžeme jen spekulovat. Podobně se o 13 let později stává pouhé čtyři měsíce po zisku městského práva úředníkem nad Kvíckými dvory Jindřich Vyšín. I v jeho případě patrně sehrál nemalou roli sňatek s Lidmilou, vdovou po dlouholetém volenci (1595–1597, 1611–1612) a obecním starším (1598–1610) Vítu Hubatkovi. SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 21v, 67v, 133r, 157r, 201r, 263v, 285r, 325v, 376r, 447v, 537v–538r, 595v–596r; kniha č. 56, ff. 31r–31v, 60r, 118v, 160r–160v, 349v–350r, 453r–453v; kniha č. 57, ff. 147v, 233r–233v, 263r–264r, 314r–314v, 361v–362r.

16 Je zajímavé, že většina jedinců, kteří působili v menších úřadech a nikdy nepřekročili pomyslný práh některého ze tří samosprávných sborů, se objevuje v příslušných funkcích opakovaně. Nejednalo se tedy o nějaké provizorní řešení, jak by se mohlo na první pohled zdát. Z děle sloužících členů městské obce uvedme např. Štěpána Ježka, který byl potřikrát jmenován úředníkem nad Trpoměchy (1602–1604), dále Jana Modesta, který byl čtyřikrát po sobě pověřen správou nad Drnovským dvorem (1616–1620) a Jana Budynského, který se stal pětkrát úředníkem v obecních dvorech v Trpoměších (1608, 1611, 1616, 1618, 1622). SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 447v, 537v–538r, 595v–596r; kniha č. 56, ff. 160r–160v, 349v–350r; kniha č. 57, ff. 147v, 233r–233v, 263r–264r, 314r–314v, 361v–362r.

snazili posilovat svou pozici promyšleným budováním sítě formálních i neformálních vztahů (nejen) s představiteli radní elity, a to zejména prostřednictvím sňatků. Hojně využíván byl také institut kmotrovství.¹⁷

Z dalších zaměstnanců obce je nutno zmínit alespoň hlásné, pověžné, branné, městského posla či hodináře a členy městské a purkmistrovské kanceláře.¹⁸ V první ze jmenovaných kanceláří, tedy městské, působili nejpozději od poloviny 80. let 16. století dva radní písaři, starší jinak také přední radní písař a mladší čili druhý radní písař, přičemž až na několik málo výjimek se mladší radní písař stával později starším radním písařem,

17 Kmotrovskými vazbami mezi slánskými konšely, obecními staršími a volenci se prozatím nejpodrobněji zabýval Josef KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*.

18 O samostatné purkmistrovské kanceláři hovořím z následujících důvodů. Předně purkmistr měl na radnici vlastní kancelář s mobiliářem, tzv. dolejší depozici, kde byly na rozdíl od hořejší deposite, která byla kanceláří písařů, kromě všech došlých listů ukládány písemnosti, které nebyly aktuálně potřeba a u nichž nehrozilo, že by se staly předmětem sporu, tj. různé zachovací listy, listy od řemesla či kšafty osob, které ještě žily a mohly je kdykoliv změnit. Na existenci samostatné purkmistrovské kanceláře ukazuje rovněž ustanovení týkající se oběhu písemností, zejména zákaz odnášet z purkmistrovské kanceláře originály došlých listů, který je zmiňován např. v roce 1601 v souvislosti s obnovou městské rady („[...] od vejpisu psaní, které k ouřadu přicházejí, podle zasloužení, jak které psaní obšírné jest, a originálové, aby žádnému vydávány nebyly [...]“), stejně jako přísné oddělování nákupů psacích a jiných potřeb, včetně kalendářů, do městské a purkmistrovské kanceláře v dochovaných účtech. Navíc se na základě povšechné analýzy purkmistrovského manuálu a pomocných knih purkmistrovských služebníků zdá, že rozsah činnosti slánského purkmistrovského úřadu a tedy i úkolů purkmistrovských služebníků byl poměrně široký. V pomocných registrech staršího purkmistrovského služebníka se záznamy z let 1612–1615 lze nalézt jak zápisy související s pravomocemi purkmistra v oblasti trestně právní a ekonomické, tak informace o došlé korespondenci, stejně jako o korespondenci odeslané a také záznamy pamětního charakteru. Z ekonomické oblasti můžeme jmenovat např. záznamy o složení příjemného, litkupu, důkladních peněz při podávání odvolání, vybraných dávek a kontribucí, posudného, cla od braných či peněz od dlužníků, z trestně právní pak např. žádosti o obeslání před městskou radu, o předvolání svědků a o odklady stání či informace o uzavřených dohodách mezi spornými stranami. Ne všechny tyto informace byly později přepsány do purkmistrovského manuálu, který se zachoval pouze pro léta 1629–1631. Mezi povinnosti purkmistrovských služebníků dále patřilo doručování soudních obsilek a volání sporných stran z mázhauzu do radní síně. Teorii o existenci samostatné purkmistrovské kanceláře, která podle mého názoru podobně jako kancelář městského rychtáře podléhala městské kanceláři, bude třeba v budoucnu ověřit a případně vyvrátit na základě podrobného paleograficko-diplomatického rozboru písemností uchovávaných ve fondu AM Slaný. Mnohé by mohla ozřejmit zejména dlouhodobě nedostupná hlavní účetní kniha, tzv. kniha počtů konšelů. Kancelář městských písařů označují za centrální městskou kancelář ve vztahu ke kanceláři městského rychtáře a kanceláři důchodních úředníků například Jana Vojtíšková a Vít Šebesta, autoři pojednání o (králové) hradeckých městských kancelářích. SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 356r, 566r; kniha č. 56, ff. 158v, 173v; kniha č. 58, ff. 16r, 399r; kniha č. 45, Kniha dluhů a úroků 1634–1649, s. 188 a 189; kniha č. 46, Kniha počtu konšelů 1601–1622; kniha č. 90, Kniha soudní zápisy 1612–1615; kniha č. 100, Kniha zápisů z rady 1631–1639; Aktový materiál, kt. č. 41, 26. 1. 1637, Příjmy a vydání za purkmistra Jiříka Hanžburského od 29. 12. 1636 do 26. 1. 1637; Jana VOJTÍŠKOVÁ – VÍT ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013, např. s. 143, 293.

a to většinou ve chvíli, kdy stávající starší radní písař zemřel. K přijetí třetího radního písaře, o kterém městská rada vážně uvažovala na podzim 1616, patrně z finančních důvodů nikdy nedošlo.¹⁹ Duší purkmistrovské kanceláře pak byl služebník purkmistrovského úřadu, označovaný také jako služebník radní či ouřední. Minimálně od roku 1601 až do konce 20. let 17. století měl purkmistr k dispozici dva takovéto úředníky.²⁰

V souvislosti s vypuknutím českého stavovského povstání nedochází ve správě města k žádným převratným změnám. Pouze s ohledem na nutnost častěji projednávat závažné otázky dotýkající se podstatným způsobem všech obyvatel města, zejména půjčky direktorům, přibývá společných zasedání všech tří samosprávných sborů.²¹ Na konci září 1620 pak v souvislosti s intenzivními přípravami na obranu města ustávají veškerá jednání městské rady. Obnovena jsou až po půl druhém roce, v lednu 1622.²² Z městské korespondence, která je jediným zdrojem informací o dění ve městě v tomto období, víme, že obyvatele Slaného trápila zejména takřka permanentní přítomnost vojska spojená s řadou excesů. Nejen členy městské rady, ale i obecní starší a volence, zaměstnávaly kromě ohromných nákladů na vojsko²³ také rostoucí berní nedoplatky a úroky z půjček, které se jen za první dva roky války téměř zdvojnásobily.²⁴ Zejména primas spolu s aktuálně úřadujícím purkmistrem byli v souvislosti s tímto problémem a pokusy o jeho řešení mnohem více zatíženi jednáním s českou komorou či krajskými komisaři. Poměrně značně vzrostl také počet misivů odesílaných věřitelům, které město žádalo o strpení, a okolním městům či majitelům blízkých panství, s nimiž si rada vyměňovala informace o vývoji válečné situace, zejména o pohybu vojsk.

Ani bělohorská porážka podobu městské správy příliš neovlivnila. Složení nové městské rady, která byla „dosázena“ již v prosinci 1620 prostřednictvím speciálních komisařů, se příliš nelišilo od té „revoluční“. Chyběl jen primas Vojna a pět obecních starších, kteří zemřeli v průběhu předchozích let.²⁵ Kdy přesně se konala první společná schůze městské

19 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 54, f. 378v; kniha č. 57, f. 183v. Srov. Tamtéž, kniha č. 82, Kniha kšaftovní 1572–1682, ff. 44, 48 a 49, 53, 62.

20 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 352v, 356r; kniha č. 56, f. 350r; kniha č. 57, ff. 255r, 275r, 313r; kniha č. 58, f. 223r.

21 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 262v, 269r, 288v, 307r, 313v a 344v.

22 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 346r, 357r.

23 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 162, ff. 205r, 232v, 245v, 246v; kniha č. 69, f. 292v.

24 K vývoji zadlužení města viz Václav FIALA, *Slaný*, s. 120–125.

25 Prosincové obnovy se kromě primase Jiříka Vojny (†21. 9. 1618) nedožili následující obecní starší: Vavřinec Kalfásek (†před 14. 6. 1619), Václav Pospíšil († mezi 7. 8. a 23. 8. 1619), Jakub Vlach († po 26. 8. 1619), Abrahám Hoffman († 7. 4. 1620) a M. Jiřík Brasidin († před 10. 11. 1620). Od rady obnovené jménem Fridricha Falckého v prosinci předešlého roku se tato rada lišila jen ve třech jménech. Po roční pauze se do konšelských lavic vrátili starší radní písař Jan Veselský a Martin Majer, který v předešlém roce zastával post městského rychtáře, tedy funkci neslučitelnou s funkcí konšela. Daniel Schodecký, který byl v roce 1619 jmenován na posledním, 12. místě, se prosincové

rady a obecních starších, na níž byli jmenováni noví volenci, nelze s ohledem na absenci zápisů v radním manuálu říci.²⁶ Také symbolická obnova vlády panovníka nad městem prostřednictvím znovuobsazení úřadu císařského rychtáře osobou blízkou starým radním elitám dávala obyvatelům Slaného jistou naději, že očekávané změny přeci jen nebudou tak závažné.²⁷ Již zanedlouho však měli poznat, jak moc se mýlili.

Jako předzvěst velkých změn, které přinesl rok 1623, lze chápat obnovu městské rady, která byla realizována na konci listopadu 1622 a události s tímto aktem související.²⁸ Obnovitelé, Jiří Vilém Michna z Vacínova a Oldřich Bechyně z Lažan, kteří byli zároveň rekatolizačními komisaři pro kraj Slánský, dorazili do Slaného spolu s komorním písařem Prokopem Tendle z Balkova nejpozději v den obnovy, tedy 25. listopadu. Městská rada, kterou jménem Karla z Lichtenštejna postavili do čela Slaného, byla nová nejen svým personálním složením. Vzhledem k tomu, že nebyl obnoven ani sbor obecních starších, ani sbor volenců, bylo do jediného samosprávného orgánu města jmenováno netypicky šestnáct osob.²⁹ Podíváme-li se blíže na personální složení tohoto sboru,

obnovy nedožil. Zemřel pouhé čtyři měsíce předtím, 16. srpna 1622. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 287r, 296v, 297r; kniha č. 162, ff. 159r, 164r, 164v–165r; kniha č. 69, f. 274v–275r; Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, f. ú. Slaný, matrika Slaný 2, ff. 224r, 224v, 227v, 235v.

- 26 O personálním obsazení sboru volenců v této době jsme informováni pouze díky mladšímu radnímu písaři Karlu Zikmundovi, který zaznamenal jména volenců do register odeslané pošty. Spolu se jménem městského rychtáře a členů jeho rady je vtěsnil mezi záznam o obnovení městské rady z prosince 1620 a záznam o změně v purkmistrovském úřadu, k níž došlo na počátku února 1621. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 69, f. 275r.
- 27 Císařským rychtářem se v prosinci 1620 stal slánský měšťan a dlouholetý konšel Mistr Jiřík Žďárský (1609–1617), který se v době povstání rozhodně postavil na stranu odbojných stavů, ač měl jako císařský rychtář, kterým byl od roku 1617, hájit zájmy panovníka. Krátce po zrušení úřadu královských rychtářů v srpnu 1619 se M. Jiřík Žďárský navíc vrátil mezi konšely. Po bělohorské bitvě však byl opět povolán do úřadu císařského rychtáře, v němž setrval až do listopadu 1622, kdy jej nahradil Daniel Maškovský. Stejně jako v roce 1619, i tentokrát se opět vrací do konšelské lavice, a to jako druhý konšel, tedy nejdůležitější po primasovi, a je jím až do své smrti v březnu 1624. AMS, kniha č. 57, ff. 201v, 202r, 204r, 212v, 213r, 219v, 227r, 230r–232r, 233r, 238r, 312v, 376v; kniha č. 69, f. 274v–275r; kniha č. 162, f. 164r, 165r; SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, f. ú. Slaný, matrika Slaný 1, s. 390.
- 28 Ve shodě s instrukcemi Karla z Lichtenštejna jakožto oficiálního správce města byly po příjezdu obnovitelů, kteří byli zároveň rekatolizačními komisaři pro kraj slánský, zahájeny první protireformační akce. Již v den ustanovení nové městské rady byl zbaven úřadu utrakvistický farář Jan Mathiades (Caupilius, Koupil) a jako první z města donucen k odchodu do emigrace. Okolnosti jeho vyhnání vylíčil velmi barvitě v *Historii o těžkých protivěnstvích* Jan Amos Komenský. Jan Amos Komenský, *Historie o těžkých protivěnstvích církve české*, ed. Miloslav Kaňák, Praha 1952, s. 110–111.
- 29 Zda tato změna, tedy neobnovení sboru volenců a obecních starších, souvisela s obstavením majetku města českou komorou, k němuž došlo v říjnu 1622, resp. co přesně bylo příčinou této změny, snad odhalí další výzkum. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, f. 376v; kniha č. 162, ff. 333r–333v, 334r, 334v.

zjistíme, že mezi oněmi “přespočetnými” konšely se objevuje řada osob, která předtím působila ve zmíněných dvou sborech.³⁰ Úplnými nováčky byli pouze Blažej Laňka, Jakub Smetánka, Vavřinec Voříšek a zejména nový primas Jan Kašovský, který měl patrně jako pravověrný katolík pocházející z jiného města (?) dohlížet na chování ostatních konšelů.³¹ Ve shodě s ustanovením patentu Karla z Lichtenštejna z 3. listopadu 1622 o faktickém sloučení funkcí primase a purkmistra,³² předsedal Jan Kašovský veškerým jednáním rady s jednou jedinou výjimkou³³ až do počátku března 1624.³⁴ Kromě císařského rychtáře Daniela Maškovského dohlížel nově na chod města ve funkci hejtmána také Hynek Jiří Žďárský ze Žďáru a na Kladně.³⁵ Zda to, že se hejtmánem stal právě Hynek Žďárský, bylo dílem náhody, nebo byl do této funkce dosazen na přání Martinice, máje mu připravit vhodnou půdu k zisku města, nevíme.³⁶ Stejně tak nelze říci, jaký byl reálný dopad jeho

-
- 30 Šestnáctičlenný konšelský sbor jmenovaný v prosinci 1622 byl tvořen převážně radními jmenovanými na konci roku 1620 (Adam Zachař, Jan Veselský, Martin Majer, Pavel Roučovanský, Václav Hanzburský) doplněnými o obecní starší (Jakub Hotárek, Jan Mandelka a Vít Tuček) a volence (Šimon Bárta a Šimon Pasecký) z téže doby. Pouze Daniel Bílinský a M. Jiřík Žďárský byli nominováni do příslušných sborů naposledy v roce 1619, první mezi volence a druhý mezi konšely.
- 31 Prozatím se nepodařilo prokázat, že by Jan Kašovský pocházel ze Slaného, i když tato možnost není zcela vyloučena. S ohledem na zápis v knize misivů, kde je u jména Jana Kašovského uveden přídomek „z Lovoše“, se v tuto chvíli jeví jako nejpravděpodobnější teorie, že pocházel z jiného města, patrně z Lovosic či jejich okolí. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 69, f. 311v. Srov. Josef LACINA, *Paměti*, s. 164; Václav FIALA, *Slaný*, s. 41.
- 32 Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*, Praha 2013, s. 85, pozn. č. 410.
- 33 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 377r, 379r, 381r, 385v, 392v, 393r, 394v, 399v, 402r, 407r, 409v, 411v, 444v; kniha č. 69, ff. 311v, 318r, 321v–322r.
- 34 Ustanovení jedné osoby, která po celý následující rok vykonávala úřad purkmistra, je doloženo také v Brandýse n. Labem, kde však příslušný „roční“ purkmistr, uvedený do funkce v únoru 1622, nebyl totožný s primasem, a v Mladé Boleslavi, kde byly zmíněné funkce primase a purkmistra, podobně jako ve Slaném, v rukou jedné osoby od ledna 1623. Podobně v Kutné Hoře od počátku roku 1623. Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města*, s. 85, 246.
- 35 Jmenování hejtmána souviselo s pokusem Karla z Lichtenštejna zavést ve všech královských městech instituci hejtmánů, známou z pražských měst. Již o půl roku později, v polovině června 1623, tj. ještě před zastavením města Martinicovi, byl tento úřad zrušen. Pravomoci hejtmánů, označovaných mnohdy slovem gubernátor, přešly ve shodě s nařízením české kanceláře na krajské hejtmany. Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města*, s. 87.
- 36 Doklady o tom, že by Hynek Jiří Žďárský ze Žďáru byl instruován Martinicem, jak by se mohlo zdát při čtení práce Václava Fialy, prozatím postrádáme (*Slaný*, s. 98). Na druhou stranu nelze přehlížet fakt, že Jaroslav Bořita z Martinic byl s rodem Žďárských ze Žďáru spojen díky sňatku své dcery Alžběty Korony s Jetřichem Floriánem Žďárským ze Žďáru. Více ke vztahu Martiniců a Žďárských viz např. Hynek FRIDRICH, *Vzestup barokního kavalíra. Příspěvek k dětství a dozrávání Floriana Jetřicha Žďárského ze Žďáru*, Posel z Budče 19, 2002, s. 40–53, zejm. s. 47–52.

činnosti. Patrně však nepřilíší velký, neboť tu samou funkci vykonával současně také v Lounech.³⁷

První zprávy, na základě nichž bylo možné se domnívat, že se Jaroslav Bořita z Martinic snaží získat město do svého vlastnictví, se objevily na jaře 1622. Podle informací, které měli konšelé k dispozici, poukazoval zejména na ohromnou zadluženost města a jeho neschopnost splácet své pohledávky, a tak úměrně tomu, jak přibývalo rozkazů z komory o doplacení dlužných berní, zvětšovaly se i obavy Slánských.³⁸ Bylo jasné, že Jaroslav Bořita z Martinic si nenechá ujít možnost zbavit se silného souseda, s nímž jeho rod zápasil o pozici v kraji již několik desetiletí,³⁹ a proto se v průběhu celé první poloviny roku 1622 usilovně snažili, aby bylo městu prominuto co nejvíce z dosud neuhrazené částky.⁴⁰ Stejně hlasitě jako se ozýval berniční úřad, hlásili se o své i četní věřitelé. Když v polovině července 1622 poslali Slánští do Prahy na Lichtenštejnův rozkaz seznam všech svých věřitelů, počítali již s nejhorším, včetně zástavy či prodeje města. Přesto stále doufali a snažili se získat další odklady. Pochopitelně vyvíjeli také tlak na své vlastní dlužníky.⁴¹ Všechny „úpěnlivé prosby“ však byly marné. Dne 1. července 1623 bylo zadlužené město spolu s nedalekými Blahoticemi a Neprobylicemi zastaveno Jaroslavu Bořitovi z Martinic a to za 200 000 kop gr. míš. Tato půjčka měla být umořována z výnosů slánských statků, které byly odhadnuty na 12 065 kop 31 grošů 3 denáry za rok. V případě, že by čistý příjem ze zastaveného majetku byl vyšší, byl Martinic povinen odvést příslušné přebytky do české komory. Na druhou stranu, v případě ztrát, mu měl být rozdíl doplacen českou komorou. Panovník se dále zavázal, že nebude zastaveným statkem ručit za další půjčky a zároveň dočasně převzal veškeré pohledávky města, včetně těch, které mělo vůči komoře. Ve chvíli, kdy by panovník peníze vrátil (celou sumu najednou a v hotovosti), byl Martinic povinen odevzdat vše, co podle inventáře v den zástavy přijal. Ostatní věci, o které by Martinic zvětšil původní jemu zastavený majetek, měly být panovníkem buď odkoupeny, nebo ponechány Martinicovi. Smlouva, v níž

37 V listu z 30. 1. 1623 oslovuje velvarská městská rada Hynka Žďárského jako „gubernátora měst Slaného a Loun“. František VACEK, *Rada velvarská pánům slánským v l. 1622–1631*, SO 2, 1894, s. 23. Srov. Bohumír ROEDL (ed.), *Louny. Historie, kultura, lidé*, Praha 2005, s. 142. Na více měst zároveň dohlížel například také nejvyšší mincmistr Vilém z Vřesovic, který byl gubernátorem Kutné Hory, Kouřimi, Čáslavi a Českého Brodu. Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města*, s. 87, pozn. č. 420.

38 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 162, ff. 286r–286v, 286v–287r, 288r–288v, 292r.

39 František ŠVÁB, *Panství smečenské*, SO 31, 1923, s. 3–21.

40 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 162, ff. 245v, 246v, 252r, 254r–254v, 288r–288v. K vývoji berních nedoplatků viz dále např. tamtéž, Aktový materiál, kt. 38, 1619, Sečtení, co město Slaný všelijakých berní a kontribucí douřadu berničného povinno jest za léta 1619–1624.

41 Další, patrně podrobnější seznam věřitelů, posílají Slánští Lichtenštejnovi 19. srpna. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 162, ff. 299r, 300v–301r, 303r, 308v, 309r, 312v–313r, 314r–314v, 315r, 316r, 332r–332v.

bylo zakotveno také předkupní právo Martinice a jeho dědiců, měla být intabulována do desk zemských a zároveň „*pro větší toho všeho podstatu*“ schválena nejbližším zemským sněmem.⁴²

V důsledku zastavení města Jaroslavu Bořitovi z Martinic došlo v životě obyvatel Slaného k řadě změn. Jejich vrchností již nebyl císař, nýbrž zástavní pán, který získal právo „*vše [...] skrze vlastního hejtmána aneb úředníka svého podle vůle své řídití a spravovati*.“⁴³ Ve shodě s tímto ustanovením byl bezprostředně po předání města Martinicovi císařský rychtář jakožto reprezentant panovnické moci ve městě nahrazen hejtmánem statku slánského. Podobně jako císařský rychtář, i on měl hájit zájmy své vrchnosti, a to zejména na zasedáních městské rady, jimž měl napříště předsedat.⁴⁴ Žádné velké pnutí mezi hraběcími úředníky a městskou radou však, podobně jako kdysi v případě císařských rychtářů,⁴⁵ nezaznamenáváme.⁴⁶ Možné předpojatosti svých úředníků díky jejich zakotvení ve společnosti slánských měšťanů si byl Martinic plně vědom, o čemž svědčí zejména četná napomenutí jim adresovaná.⁴⁷ Hejtmán Lukáš Lipnický

42 Zástavní smlouva, jejímž prostřednictvím byl Martinicovi postoupen majetek v celkové hodnotě 146 273 kop 22 gr. 6 d. míš., byla intabulována do desk zemských až na počátku roku 1626. Národní archiv Praha (dále jen NA), Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 2188, sign. M 7/24, kt. 1446, Výpis zástavní smlouvy z desk zemských pořizený v pátek 29. 10. 1627; Tamtéž, příloha J: *Taxa neboližto šacuňk města Slaného se vším nynějším jeho příslušenstvím léta 1623*.

43 NA, SM, inv. č. 2188, sign. M 7/24, kt. 1446, Výpis zástavní smlouvy z desk zemských pořizený 29. října 1627.

44 SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, f. 396r.

45 O tom, že ke konfliktům mezi městskou radou a císařskými rychtáři docházelo zcela ojediněle, svědčí mj. skutečnost, že v letech 1595–1618 zaznamenáváme pouze jeden takovýto spor a to v roce 1616, kdy došlo ze strany nového císařského rychtáře Viléma Modletického k narušení rituálu spojeného s jeho instalací do funkce. SOkA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 157v–158r; 201v; 204r.

46 Od zastavení města do konce války se ve funkci hejtmána slánského panství vystřídal celkem 7 osob. V chronologickém pořadí: Mikuláš Hanžburský z Kopečka (1623–1627), Lukáš Lipnický z Čáslavi (1627–1630), Kašpar Pryam Vostrovecký (1630–1634), Eliáš Erazim Udvarhely z Křížovic (1635), Lorenc Volf Zahrádecký z Kartouz (1636–1637), Ambrož Foget Slánský (1637–1640) a Augustin Kosina (1640–1652). Mnozí z nich často velmi záhy splynuli s městem, zejména díky přijetí měšťanského práva či navázání kmotrovských vazeb s představiteli radních elit. Výraznější nárůst počtu martinických úředníků mezi kmotry slánských radních zaznamenal Josef Kadeřábek po roce 1629. Z dalších hraběcích úředníků, s nimiž se obyvatelé města potkávali, je třeba jmenovat zejména purkrabího statku slánského, důchodního a obilního písaře a regenta všech panství. Kancelář těchto úředníků se patrně nacházela v tzv. Panském domě, který stál v těsné blízkosti radnice. Josef KADRÁBEK, *Víra v síti vztahů*, s. 52.

47 Velmi časté výtky byly adresovány zejména Kašparu Pryamovi, který byl slánským hejtmánem v letech 1630–1634. Napomenutí z počátku února 1634 doprovodil Martinic dokonce výhrůžkou: „*[...] ty majíce již dávno [...] v té příčině [vybírání šosu po odběhlých sousedech, pozn. RK] jistou resoluci mou sobě v známost uvedenou, a tak věda o dokonalé vůli mé, předce mne v tom zase nyní zbytečně zaneprázdnovati jim dopouštěti smíš, odkavadž mohu souditi, že to z nabádání tvého, i snad také třebaš téhož regenta mého se děje proto, že vy tam spolu s nimi v sousedství zůstáváte a své domy v městě*

z Čáslavi, který v roce 1627 vystřídal prvního slánského hejtmána Mikuláše Hanžburského z Kopečka, byl dokonce zbaven své funkce a zdá se, že hlavním důvodem pro jeho odvolání bylo právě jeho příliš tolerantní chování vůči obyvatelům Slaného.⁴⁸

Řada nových prvků se v souvislosti se zastavením a pozdějším prodejem Slaného objevuje také v rámci obnov jednotlivých orgánů městské samosprávy v čele s městskou radou. Předně, iniciativa k obnově nevychází od vrchnosti, nýbrž od samotných konšelů, kteří žádají o uvolnění z konšelské funkce prostřednictvím četných supplik, v nichž poukazují zejména na svou fyzickou únavu a stáří a na ekonomické potíže způsobené neumožností věnovat se kvůli konšelským povinnostem řemeslu či hospodářství.⁴⁹ Je zajímavé, že až na jednu jedinou výjimku v žádné ze supplikací neargumentují ustanovením Koldínova zákoníku, podle něhož mělo docházet k obnově městské rady každý rok.⁵⁰ Dále se mění osoba obnovitele. Samosprávné sbory již neobnovuje podkomoří či hofrychtář, nýbrž regent všech martinických panství, tedy zástupce nové (zástavní) vrchnosti, a to zpravidla v přítomnosti slánského hejtmána jakožto nejvyššího úředníka slánského

Slaném máte, když mně se příčina dává, abych vás takového sousedství zbavil, tak abyšte v podobných věcech je Slánský příliš nešanovali a vespolek sobě všickni na mou i nápadně JMC škodu šibaliti nepomáhali [...]“ SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, f. 105r.

48 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, f. 181v.

49 V období od zástavy města do konce třicetileté války bylo realizováno celkem 8 obnov (v roce 1640 se jednalo o pouhé doplnění stávající rady o 1 člena): 1627, 1629, 1631, 1635, 1637, 1641, 1643, 1648. Písemné žádosti konšelů adresované převážně Martinicovi, často opakované, předcházely minimálně šest z nich. Dochovalo se celkem 10 opisů či (re)konceptů supplikací slánských konšelů, z nichž osm bylo adresováno přímo hraběti, jedna slánskému hejtmanu a jedna slánskému regentu. Dále máme k dispozici jedno „*ohlášení a memoriale v příčině žádosti o obnovení ouřadu konšelského*“, které bylo posláno regentu. Radní v něm připomínají svou žádost o obnovu úřadu tlumočenou přímo hraběti při jeho návštěvě „*pohořalého města*“ dne 16. srpna 1635. SOKA Kladno, AMS, nezprac., *Aktový materiál*, kt. č. 40 (17. 1. 1629, 1631), kniha č. 70, ff. 72v, 117v (1632), 132r–132v (1635); kniha č. 71, s. 71 (1635); kniha č. 72, f. 114v; kniha č. 2, ff. 217r, 226r–226v (1647) a 237r (1648); kniha č. 58, ff. 32v–33r, 119r, 223r, 350v, 416r; kniha č. 59, ff. 49r–49v, 67r, 122v–123r, 184r–184v.

50 Ve sledovaném období se setkáváme většinou pouze s obecně formulovaným poukazem na skutečnost, že unavení by měli být nahrazeni odpočatějšími a moudřejšími. Jedinou výjimku v tomto směru představuje supplikace z roku 1628. Je však otázkou, zda se níže uvedený odkaz na práva městská, týká přímo článku A 25, podle něhož měla být městská rada obnovována každý rok, či nikoli. „*Poněvadž jedna každá práce a povinnost svůj čas od Pána Boha a vrchnosti své sobě vložený má, z kteréž mdlejší propouštění a silnější, jimž <od> Pán Bůh dar moudrosti propůjčiti jest ráčil, k spravování obce k tomu od vrchnosti své povolání bejvají a víceji na jednoho nežli sněsti mohl, jakž práva vyměřují* (podtrženo RK) *vskládnó býti nemá, nýbrž ve všem rovnost zachována <byv> při právě bývá, své polehčení mívá.*“ V případě supplikace zasláné hraběti Maxmiliánu Valentinovi z Martinic na počátku srpna 1651 si tím už jistí být můžeme: „*[...] za dobré to býti uznáváme, aby podle práva městského, které to patrně ukazuje, že konšelé děleji na radě seděti nemají nežli toliko jeden rok, jiní na místa naše k témuž ouřadu konšelskému dosázení byli a v práci politické se cvičili.*“ SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 100, Kniha zápisů z rady 1631–1639, f. 116r. Srov. téměř totožný text supplikace datované 17. 1. 1629: TAMTÉŽ, *Aktový materiál*, kt. č. 40, 17. 1. 1629. Dále srov. supplikaci z ledna 1629: TAMTÉŽ, kniha č. 70, f. 20r; kniha č. 2, f. 435v.

panství.⁵¹ Patrně zejména s ohledem na zrušení sboru volenců a dočasné zrušení sboru obecních starších zmizel z renovace také rituál kladení otázek, prostřednictvím něhož bylo dosahováno konsensu zmíněných sborů s odstupující městskou radou, dříve nezbytné podmínky pro zdárné pokračování aktu renovace. Městský rychtář (od roku 1635 dva rychtářové) byl nově jmenován již v den obnovy rady zástupcem vrchnosti a nikoliv městskou radou a obecními staršími na jejich prvním společném zasedání, jako tomu bylo před zastavením města. Jednoznačně tak byla vyjádřena změna postavení městského rychtáře, který přestává být podřízeným městské rady.⁵² Poslední tři změny, které zaznamenáváme v rámci obnov městských rad po roce 1623, souviseli s Martinicovou snahou o rekatolizaci Slaného. Předně, nejspíše od roku 1629, se obnovy rady účastní slánský děkan, jenž byl jakožto reprezentant „jediné samospasitelné církve“ garantem pravověrnosti nově zvolených konšelů.⁵³ Dále všichni obyvatelé města jsou povinni zúčastnit se před samotnou obnovou katolické mše⁵⁴ a nově zvolení radní a obecní starší po svém jmenování vykonat zpověď a přijímání pod jednou způsobou.⁵⁵ Od roku 1652 pak mají nově zvolení radní ve shodě s instrukcí vydanou Bernardem Ignácem z Martinic pokleknout před hořící voskovou svíci a krucifix a se dvěma vztyčenými prsty odříkat vyznání víry. Řada nových prvků v ceremoniálu obnov souvisela pochopitelně také s válečnými událostmi. Do jaké míry byla redukce některých rituálů, ať již máme na mysli slavnostní uvítání obnovitele, hostinu, nebo odměnu za dosažení nových konšelů, ovlivněna právě válečnými událostmi a do jaké míry změnou právního postavení Slaného, nelze v tuto chvíli jednoznačně říci.⁵⁶

51 Pouze ve dvou případech radu neobnovoval regent. Na počátku roku 1648, tedy během poslední válečné obnovy, kdy jej zastoupil hejtman a o sedm let dříve, v březnu 1641, kdy byla rada obnovena skrze psaní, které v radě přečetl slánský hejtman. SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, ff. 67r, 184r–184v.

52 Toto porušení starobylého rituálu, zejména skutečnost, že městský rychtář je nově jmenován zástupci hraběcí moci, se odráží i v pamětech Daniela Vepřka, který zaznamenává také další níže zmíněné novinky jako přítomnost duchovního při obnově rady či ustanovení osob „k dohlídění, aby se do kostela chodilo.“ Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka, měšťánina slánského*, in: Výroční zpráva císař. vyššího gymnasia v Hradci Králové, Hradec Králové 1883, s. 5.

53 Přítomnost slánského děkana při obnovách rady je doložena od roku 1629. Obnovy se nezúčastnil pouze jednou a to v roce 1641, kdy došlo k největší zaznamenané simplifikaci tohoto rituálu. Přítomnost duchovního při obnovách městské rady v pobělohorském období je doložena i v jiných městech. Michaela BRADÁČOVÁ, *Poddanské město Turnov po třicetileté válce ve světle účetních pramenů*, Brno 2008 (= Diplomová práce), s. 77.

54 SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, f. 114v.

55 SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, f. 114v; kniha č. 58, f. 33r; kniha č. 59, f. 214v.

56 Vynechání rituálů spojených se slavnostním uvedením obnovitele do města lze předpokládat již v případě prvního regenta Zachariáše Vejdy z Bezděkova (regent 1623–1644), který od roku 1630 vlastnil ve Slaném tzv. Kamarýtovský dům, nacházející se v těsné blízkosti radnice. Josef LACINA, *Paměti*, s. 260.

K četným změnám dochází také v samotných samosprávných sborech a menších úřadech, přičemž je mnohdy velmi obtížné říci, zda se tak děje pod vlivem válečných událostí, či v důsledku změny právního postavení Slaného, resp. který z těchto dvou faktorů hrál v daném případě rozhodující roli.

Sbor konšelů byl po celou dobu války obnovován ve standardním počtu 12 osob, a to se dvěma výjimkami. Poprvé v roce 1620, kdy byli speciálními komisaři potvrzeni ve funkcích konšelů členové poslední „předrevoluční“ rady, přičemž Jiřík Vojna, který zemřel již v září 1618, nebyl nikým nahrazen. Druhou výjimku představuje rok 1622, kdy byl sbor konšelů obnoven jako jediný samosprávný sbor v netradičním počtu 16 osob (viz výše). V následujících letech se vrátil opět k číslu 12, a to přesto, že sbor volenců tímto rokem definitivně zanikl a sbor obecních starších byl obnoven až roku 1635.⁵⁷ Na otázku, proč byl sbor obecních starších znovu obnoven a proč právě v tomto roce, není snadné nalézt jednoznačnou odpověď. Část obecních důchodů odňatých městu na konci roku 1625 vrátil Martinic do správy města až na počátku roku 1639. Nutnost rozšířit okruh osob, z nichž by bylo možno vybírat správce navrácených důchodů, tedy nastává až později. Nicméně byli zde i jiné menší úřady, včetně rychtářské rady, kde se daní jedinci mohli uplatnit.⁵⁸ Poprvé, v roce 1635, je sbor obecních starších obnoven v tradičním počtu 12 osob, později počet jeho členů kolísá mezi sedmi (1637, 1641) a osmi (1643), aby se v 50. letech ustálil na šesti.⁵⁹ Je otázkou, zda se tak děje v důsledku poklesu počtu obyvatel Slaného a tedy i osob potenciálně schopných vykonávat tento úřad, resp. zda lze toto snižování považovat s poukazem na krizová léta za projev simplifikace městské správy, či zda je tato transformace sboru obecních starších „pouhým“ přirozeným důsledkem proměny původně svobodného královského města v město poddanské. Prozatím nelze zcela vyloučit ani možnost, že za tímto číslem stojí snaha Martinice přiblížit správu Slaného co nejvíce správě uplatňované na jeho jiných panstvích.⁶⁰ Podobně jako v předchozích letech nebyl žádný ze samosprávných sborů s několika málo výjimka doplňován mimo „pravidelnou“ obnovu, díky čemuž zůstávali delší či kratší dobu neúplné.

57 Poslední schůze všech tří samosprávných sborů se konala v únoru 1622. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, f. 360r.

58 Hlavní záminku k zabavení důchodů poskytl Martinicovi fakt, že Slánští nebyli schopni odvádět úroky z půjčky panovníkovi. Předpokládaný roční výnos ze slánského statku byl však zcela nereálný již v době uzavření zástavní smlouvy. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, f. 24r, 194v; kniha č. 59, f. 28v.

59 Jedinou výjimku tvoří rok 1652, kdy bylo do sboru obecních starších jmenováno sedm osob. Jména a tedy ani počet obecních starších, kteří měli být obnoveni spolu s radou v roce 1648, neznáme. Zdá se, že tehdy byla z dnes neznámých důvodů obnovena pouze městská rada. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 184r.

60 Marek ĐURČANSKÝ, *K proměnám městských intelektuálních elit za třicetileté války. Příklad středního Polabí*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, s. 162.

V rámci menších úřadů zaznamenáváme několik změn. Předně, od roku 1635 byli na místo jednoho rychtáře nově jmenováni rychtáři dva. Je otázkou, zda se tak děje v důsledku nárůstu jimi řešené agendy, či snahy zajistit v době zvýšeného nebezpečí větší zastupitelnost osob dohlížejících na bezpečnost a pořádek ve městě.⁶¹ Změnil se i počet členů rychtářské rady a zejména okruh osob, z nichž byli vybíráni. Již po zrušení sboru volenců a obecních starších v roce 1620 pronikli mezi členy rychtářské rady vedle bývalých obecních starších také osoby, které se bez předchozí zkušenosti v nižších samosprávných sborech staly relativně krátce poté, co opustí rychtářskou radu, konšely. Po obnovení sboru obecních starších v roce 1635 pak mezi pomocníky rychtářů jednoznačně převažovali současní či bývalí obecní starší, kteří byli jen ojediněle doplňováni z řad bývalých konšelů. Snížení počtu členů této rady na tři až pět osob v průběhu války lze snad vysvětlit nedostatkem vhodných kandidátů, resp. klesající ochotou Slánských zapojit se do správy města (viz dále).⁶²

O úřadech nad obecními důchody jsme informováni podstatně méně než v době předchozí. Místo záznamů o jejich pravidelných obnovách nacházíme v radních manuálech více méně náhodné zmínky. Vedle kostelníků se pravidelně setkáváme pouze s úředníky, kteří měli dohlížet na pekaře a řezníky. V roce 1637 se pak poprvé setkáváme s úředníky nad obecními důchody, označovanými také jako úředníci nad obecními případnostmi. Jaká byla přesně náplň činnosti těchto úředníků, jejichž poslední obnovu zaznamenáváme o pouhé čtyři roky později, nevíme. Specifickým úřadem souvisejícím s prosazováním nové víry v dříve nekatolickém městě pak byl úřad inspektorů nad nechodícími do kostela, kteří byli v radních manuálech zmiňováni poprvé v roce 1635.⁶³ Úkolem těchto úředníků bylo dohlížet na to, aby „lidé svátky dobře světili a pilně do kostela chodili“⁶⁴ a zejména, aby z něj neodcházeli před vykonáním zpovědi. V případě, že by nepomohlo prosté napomenutí tlumočené obyvatelům města skrze desátníky, měli „[...] ihned po mši svaté dveře kostelní i krchovní zavřítí a před vykonáním služeb božích žádného nepropouštětí.“⁶⁵ Přestože podle Soupisu poddaných podle víry byli všichni

61 Zda posílení úřadu městského rychtáře souviselo s nárůstem agendy jím řešené či nikoli, by mohl ukázat podrobný rozbor obsahu rychtářských register, která se dochovala pro léta 1611–1660. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 88, Kniha soudní zápisy 1611–1660.

62 Početní obsazení rychtářské rady po zastavení města bylo následující: 1627 (6), 1629 (6), 1631 (6), 1635 (5), 1637 (4), 1640 (3), 1641 (5), 1643 (5), 1648 (6), 1650 (4), 1652 (4), 1653 (3), 1656 (5), 1657 (4), 1658 (4), 1659 (4), 1660 (4). Uvedená data se vztahují vždy k době, kdy byl daný sbor jmenován, resp. obnoven.

63 Podle Daniela Vepřka byli tito inspektoři jmenováni již od roku 1629. SOKA Kladno, AMS, kniha č. 58, f. 350v; kniha č. 59, ff. 123r, 184v; Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka*, s. 5.

64 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 123r.

65 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 259v.

obyvatelé města i předměstí již v dubnu 1651 plně katolickými,⁶⁶ lze se s těmito úředníky setkat ještě na počátku 60. let 17. století.⁶⁷ Pravidelné obnovy specializovaných komisí se v radních manuálech objevují až od 50. let 17. století. Nově k nim docházelo v den renovace městské rady a obecních starších či krátce poté a to vždy za přítomnosti zástupce vrchnosti. Zda se počet těchto grémií později rozšířil, resp. vrátil k podobě známé z doby před zastavením města, by mělo být v budoucnu předmětem dalšího výzkumu.⁶⁸ Ve stejné době, tedy v 50. letech 17. století, došlo také k postupné obnově slánských cechů. Zároveň se definitivně prosadil model známý například z pražských měst, kde byli kromě cechovních starších jmenováni ve všech ceších také inspektoři z řad konšelů.⁶⁹

Přestože se Slánští prakticky po celou dobu války potýkali s nemalými finančními problémy, ostatně berní nedoplatky a ohromné zadlužení města bylo jednou z příčin jeho zastavení a následného prodeje Martinicovi, došlo k redukci počtu zaměstnanců městské kanceláře až po skončení války v 50. letech 17. století.⁷⁰ Je otázkou, zda snaha radních udržet v městské kanceláři po celou dobu války oba dva písaře, a to i za cenu nemalých kompromisů,⁷¹ byla založena na racionálních důvodech, tedy jejich potřebě, nebo zda byla pouze výrazem přání zachovat uspořádání městské kanceláře co nejdéle v podobě, jakou měla za svobody města odkazující tak na dobu, kdy byl Slaný významným lovkým a krajským městem.⁷² Za poklesem počtu zaměstnanců purkmistrovské

66 Soupis poddaných podle víry se dochoval spolu s konceptem listu slánského hejtmána Augustina Kosiny krajským komisařům z počátku května 1651 v knize č. 2, nepřesně označované jako Pamětní kniha. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, ff. 423r, 437r–453v.

67 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 429r.

68 Od roku 1652 jsou kromě inspektorů nad nechodícími do kostela při pravidelných obnovách jmenováni správci záduší označovaní jako kostelníci, dále dohlížitelé nad řezníky, nad pekaři, nad vězni a „do domů hostinských“ a úředníci nad žlábký a tržní. V roce 1657 a 1658 se pak setkáváme s metrologickými inspektory, kteří měli kontrolovat používané míry a váhy. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, ff. 253r–253v, 283v, 284v, 353v, 377v–378r, 378r–378v, 395r, 396v–397r, 416r, 428r, 428v, 429r.

69 Ve Slaném se s cechovními inspektory setkáváme poprvé při obnově cechů realizované na počátku srpna 1637. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, f. 420v–421r. Srov. Tamtéž, kniha č. 100, Kniha zápisů z rady 1631–1639, f. 89v.

70 Původní hypotéza o snižování počtu zaměstnanců městské kanceláře v průběhu třicetileté války, zformulovaná s ohledem na výsledky bádání v jiných městech, se nepotvrdila. Dochází k němu paradoxně (?) až po jejím skončení. Poprvé na počátku padesátých let (1650–1652) a definitivně od června 1653, kdy v čele městské kanceláře stanul Maxmilián Alexandr Příbramský. Zjištění, zda se jednalo o změnu dočasnou či trvalou, minimálně na počátku 60. let 17. století měl Slaný stále jen jednoho radního písaře, by mělo být předmětem dalšího bádání. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, ff. 184v, 213v, 283v, 353r, 377v, 395r, 416r, 428r.

71 SOKA Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, kt. č. 42, 5. 12. 1639; kniha č. 58, ff. 281r, 281v, 347r, 399r; kniha č. 59, ff. 67r, 68r.

72 Prozatím se nepodařilo zjistit, kdy přesně došlo k přenesení funkce krajského města na nedaleké Louny. V literatuře bývá tradičně uváděno, že se tak stalo až v roce 1714. Nicméně v pramenech

kanceláře, nejpozději od roku 1629 byl v purkmistrovské kanceláři pouze jeden služebník, stála kromě ekonomických důvodů patrně zejména skutečnost, že v průběhu války bylo stále obtížnější sehnat jedince s odpovídající kvalifikací, kteří by byli ochotni přijmout nabízené místo.⁷³

Řadu nových prvků lze v souvislosti se změnou právního postavení Slaného zaznamenat také v oblasti vlastního výkonu městské správy. Poměrně záhy po zastavení města ztratilo konšelé právo rozhodovat o osudech vdov a sirotků či o přijímání nových obyvatel.⁷⁴ Rovněž výkon vrchnostenské správy v poddanských vsích přešel na hraběcí úředníky.⁷⁵ Postupně omezoval Martinic také právo měšťanů disponovat svým majetkem, v důsledku čehož se z jednání rady vytratili žádosti o potvrzování kšaftů, o podělení nekšaftovaného majetku či prodejů a koupí nemovitostí.⁷⁶ Stále častěji zasahoval i do oblasti

městské provenience se můžeme již na počátku roku 1643 setkat s tvrzením, že Slaný již není krajským městem. Podobně, když o tři roky později vydává služebník purkmistrovského úřadu potvrzení poslu, který přinesl psaní ze švédského ležení v Libochovicích, adresované krajským hejtmanům a purkmistru a konšelům města Slaného, uvádí v něm: „*Ackoliv pak město Slaný již městem krajským nesluje, ale z jistého nařízení Jeho Milosti Císařské město Luna za město krajské kraje Slánského vyhlášeno jest, však předce pro lepší jedruhk toho takové psaní jest přijato a hned za pány hejtmany krajskými posláno.*“ SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, ff. 52v–53r, 61v–62r, 171v; *Slaný*. Historický atlas měst, nestr.

73 SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, f. 205r; kniha č. 58, f. 300r.

74 Tuto agendu přebírá slánský hejtman jakožto zástupce hraběte. Žádatel o povolení sňatku s vdovou je na hraběcího úředníka odkázán poprvé již 25. srpna 1623, tedy pouhý měsíc po zastavení města. SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, f. 399r.

75 V době před zástavou města byl výkon vrchnostenské správy v poddanských vsích částečně delegován na rychtáře a přísežné konšely jakožto představitele jednotlivých vsí. Vesničtí rychtáři a konšelé řešili drobné přestupky na zahájených soudech a zejména dohlíželi na řádné odvádění berní a dávek či na náležitě oceňování statků a dvorů při jejich prodeji. Vážnější sporné i nesporné záležitosti si město, stejně jako péči o vesnické sirotky a jejich majetek, vyhrazovalo pro sebe. Pokud byl spor složitější a vesničtí rychtáři si s ním nevěděli rady, předávali jej slánským konšelům. S výjimkou let 1601, 1609, 1611, 1612 a 1617 byli jmenováni každoročně, převážně na počátku roku, a to pouze v přítomnosti radních. SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, ff. 28v–29r, 81r, 151r, 216v, 266v, 340r, 401r–401v, 474v–475r, 565r, 590v; kniha č. 56, ff. 7v, 39r, 86r–86v, 132v, 228v; kniha č. 57, ff. 2v, 22v, 86v, 137r, 248r.

76 Zákaz kšaftovat bez povolení hraběte je v radním manuálu zmiňován poprvé na počátku června 1640. Je však velmi pravděpodobné, že platil již od počátku roku 1639, kdy radní na příkaz Martinice odevzdali pověřenému úředníkovi veškerá privilegia, která kdy město obdrželo od českých panovníků, tedy včetně privilegia týkajícího se práva měšťanů svobodně odkazovat svůj majetek. Právo svobodně nakládat se svým majetkem bylo Slánským opět přiznáno až v lednu 1651, přestože o jeho navrácení žádali poprvé již o deset let dříve. O striktním dodržování zákazu kšaftovat svědčí mj. záznamy v knize kšaftů, v níž zcela chybí poslední pořizení slánských měšťanů z let 1639 – 1651. Poslední kšaft, který byl do knihy vepsán před uvedením tohoto zákazu v platnost, byl kšaft Kateřiny Trnkovic z prosince 1637, který byl v radě tvrzen v polovině března následujícího roku. První kšaft po zrušení tohoto zákazu zapsaný s povolením vrchnosti do příslušné knihy byl kšaft Augustina Kosiny z 10. února 1652. Tomuto kšaftu stejně jako kšaftu následujícímu, který byl potvrzen o čtyři měsíce později, předchází opis žádosti o povolení učinit poslední pořizení a souhlas s tímto aktem

soudnictví.⁷⁷ Činnost městské rady se tak postupně omezila na kontrolu řádného odvádění berní, kontribucí, šosu a dalších dávek do hraběcího důchodu a zajištění bezpečnosti a pořádku ve městě (viz dále). Všechny tyto skutečnosti se odráží nejen v úvodních formulích soudních rozhodnutí a nálezů,⁷⁸ vydaných listinách či v korespondenci,⁷⁹ ale také ve struktuře záznamů radních manuálů a dalších městských knih.⁸⁰ Každý, kdo do nich nahlédl, věděl, že slánští radní jsou úředníky hraběte, jím voleni a dosazováni a jemu odpovědní.

Jednání městské rady podstatným způsobem pochopitelně ovlivňovaly také válečné události. Řešení otázek souvisejících s ochranou životů a majetku obyvatel města, stejně jako stupňující se požadavky na vyživování vojáků, postupně vytlačily z programu rady vše ostatní.

K tomu, aby se mohlo město účinně bránit, bylo zapotřebí mít včas pravdivé a co nejpřesnější informace o pohybu vojsk. K čilé výměně misivů obsahujících tzv. „avisí“ docházelo zejména mezi jednotlivými městskými radami. Součástí postupně zdokonalovaného varovného systému však byli i majitelé okolních panství a jejich úředníci

udělený hrabětem. Podobně přísně střežil hrabě také dodržování příkazu zapisovat do městských knih pouze s jeho souhlasem a vědomím. Zápisy do (trhových) knih měly být činěny vždy v přítomnosti hraběcího úředníka, primase, dvou konšelů (purkmistra a osoby po něm následující) a radního písaře a to až poté, co hrabě danou transakci schválí. Navíc nejpozději od konce 1635 měly být trhové knihy uzamčeny ve speciální truhle se dvěma zámky, přičemž jeden klíč měl mít slánský hejtman a druhý primas, purkmistr nebo radní písař, „*tak aby žádnéj k týmž knihám nemohl ani z vás dvou jeden bez druhého.*“ SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, ff. 33r, 49r, 77v; kniha č. 82, Kniha kšaftovní 1572–1682, f. 123–125; kniha č. 2, ff. 4v–5r, 33r–33v, 42r–42v, 71r, 75v–76r, 76v; kniha č. 72, ff. 116v–117r, 117v–118r; Aktový materiál, kt. č. 41, 29. 6. 1638, 28. 10. 1638.

77 Např. SOKa Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, kt. č. 40, 19. 9. 1630, 20. 9. 1630, 21. 9. 1630, 9. 10. 1630 a 23. 10. 1630.

78 Místo do té doby obvyklé formule „*Tu my, purkmistr a rada města Slaného*“, která se objevuje v záhlaví rozsudků ještě v září 1622, resp. „*Tu my, hejtman, Jeho Milosti Císařské rychtář, purkmistr a rada města Slaného*“, zaznamenané poprvé v únoru 1623, lze po zástavě města nalézt např. spojení „*Tu my, purkrabě Jeho Milosti pana hraběte z Martinic, purkmistr a konšel města Slaného*“ (28. 8. 1623), či „*Tu my, hejtman a purkrabě Jeho Vysoce urozené hraběcí Milosti pana hraběte z Martinic, purkmistr a rada města Slaného*“ (17. 6. 1624). Posléze, nejpozději od počátku roku 1629, se podoba této úvodní formule ustálila na „*Tu my, Jeho Vysoce urozené hraběcí Milosti (pana hraběte z Martinic/svaté římské říše hraběte z Martinic) hejtman, purkmistr a rada města Slaného.*“ Proč se i po zástavě města občas objevilo pouhé „*Tu my purkmistr a rada města Slaného*“, nejsme prozatím schopni říci (např. 9. 9. 1624, 29. 1., 21. 2. a 21. 4. 1625, 26. 3. a 7. 6. 1627, 19. 2. a 1. 6. 1629, 22. 3. 1630, 22. 3. 1631). SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, ff. 370v, 384r, 399v, 425r, 439v; kniha č. 58, ff. 2v, 5v, 6v, 10v, 44r, 57v, 58r, 124v, 125v, 133v–134r, 138v–139r, 141v–142r, 142r–142v, 148r, 154v, 180v–181r, 192v, 225v–226r, 367r–367v, 389v.

79 SOKa Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 69, f. 312r.

80 Na podobu zápisů v radních manuálech měly vedle omezování pravomocí konšelů ve prospěch hraběcích úředníků pochopitelně vliv také jednotlivé válečné události, a to nejen co se týče četnosti záznamů, ale i jejich obsahu.

a pochopitelně také Jaroslav Bořita z Martinic, který většinou zároveň prostřednictvím svého regenta předával Slánským instrukce, jak se mají v nastalé situaci zachovat.⁸¹

Aktivní obrana města byla do značné míry závislá také na podobě a stavu městské fortifikace. Ta byla podobně jako v řadě jiných měst v předvečer vypuknutí českého stavovského povstání ve velmi špatném stavu. V hradbách se prokazatelně nacházely díry⁸² a na několika místech byla do hradební zdi dokonce prorážena okna.⁸³ Příkopky pak byly podobně jako v případě jiných měst na mnoha místech zavezeny odpadky. Navíc minimálně od roku 1614 až do počátku 30. let 17. století byly zemědělsky využívány⁸⁴ a to přesto, nebo možná právě proto, že do nich ústila městská kanalizace. Poškození městského opevnění v důsledku špatného stavu okapových rour a komínů blízko stojících domů či kvůli městské kanalizaci nedokázali zabránit ani speciální úředníci nad komíny a žlábků, kteří měli z titulu své funkce jednou za čtyři týdny kontrolovat stav komínů a okapových rour. Zjištěné závady pak měli neprodleně hlásit purkmistru a ostatním radním, aby mohlo být co nejdříve přistoupeno k nápravě.⁸⁵ Stav městských hradeb se příliš nezlepšil ani v průběhu války. V roce 1634 se dalo do města dokonce vstoupit pouze dvěma ze čtyř městských bran.⁸⁶ Na aktivní ochraně či častěji obraně se podíleli, resp. měli podílet, také vojáci najatí jako salva guardie. Podobně jako v jiných městech však svou úlohu příliš neplnili.⁸⁷

Prozatím nebyla ve Slaném prokázána existence městské hotovosti v podobě, v jaké ji známe z jiných měst. Zdá se však, že její úlohu do značné míry plnili vartýři, tedy osoby konající primárně strážní službu.

81 Podobě a fungování tohoto varovného systému by měla být v budoucnu věnována samostatná studie. Zejména bude nutné prověřit, zda hrál Rakovník v prostoru severozápadních Čech tak významnou roli, jak ve svých studiích věnovaných prvním dvěma letům války naznačuje Bohdan ZILYNSKIJ, *Soubor listů rakovnické městské rady z května až července 1620*, Rakovnický sborník historický (dále RSH) 3, 2002, s. 5–20; TÝŽ, *Rakovník v korespondenci se Slaným a Louny roku 1620*, RSH 4, 2003, s. 26–38.

82 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 56, f. 316r.

83 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 56, f. 123v.

84 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 57, f. 47v; kniha č. 40, Kniha šosovní předměstská 1656, ff. 71v–72r, 167v–168r. Vladislav RAZÍM, *Středověké opevnění města Berouna*, Nymburk 2003, s. 16.

85 Poprvé se s těmito úředníky setkáváme v radním manuálu v roce 1605. Je však pravděpodobné, že ve městě působili již dříve. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 55, f. 532r; kniha č. 56, *Manuál radní 1605–1613*, f. 247v.

86 Fortna a Velvarská brána byly kvůli svému výraznému poškození zasypany. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 295v, 296r.

87 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, kt. č. 41, 1635, Zpráva Martinicovi o nenadálém vydrancování města Poláky; kt. č. 42, 16. 7. 1639, List Martinicovi o nenadálém přepadení a vydrancování města císařskými, 31. 3. 1640, 1. 4. 1640.

Poprvé byly varty osazeny v dubnu roku 1631.⁸⁸ Ve shodě s Martinicovou instrukcí bylo tehdy příslušným vartýřům přikázáno, aby „*kdo bykoliv a odkudkoliv do města jíti chtěl, takového se dotazovali, kdo by byl a kde by jíti chtěl, aby se toho spravil a byl-li by pak prubíř aneb špehýř nějaký a psaní podezřelá by se při něm našly, tím se zjistili a o tom co nejdřívěji Jeho Vysoce urozené Hraběcí Milosti zase správu učinili.*“⁸⁹ Za tuto službu jim mělo být placeno 10 krejcarů denně.⁹⁰ Speciální registra, vlastně jakýsi seznam obyvatel příslušných čtvrtí s poznamenáním, kolik kdo vlastní zbraní,⁹¹ měli k dispozici jednotliví desátníci, kteří na jejich základě rozhodovali, kdo z obyvatel té které čtvrti bude v danou chvíli vykonávat vartu v příslušné bráně.⁹² V těchto registrech bylo kromě účasti konkrétních osob na vartách patrně evidováno i placení odpovídajících finančních částek osobami, které strážní službu vykonávat nemohly. S ohledem na rostoucí nebezpečí a zejména vzhledem k poklesu počtu obyvatel Slaného se nejspíše od počátku 40. let podíleli na vartování všichni obyvatelé města bez rozdílu, včetně přespolních, kteří se k městu pouze „*přivinuli*“.⁹³ Jednotliví radní se střídali ve funkci „*commendatora*“, který měl dohlížet jeden den a jednu noc na konkrétní skupinu vartýřů. Všem pak byl nadřizen vachmistr a od roku 1641 generálvachmistr.⁹⁴

Vartování nebylo příliš oblíbenou záležitostí. Mnozí obyvatelé města, včetně radních, se snažili této povinnosti vyhnout. Vartýři byli opakovaně napomínáni, aby „*povolně a časně se scházeli*“⁹⁵ a případné „*žádosti [...] o pasírování [...] varty*“ byly zamítány.⁹⁶ Konšelům, kteří měli jít ostatním příkladem, navíc hrozila nemalá pokuta.⁹⁷ Napětí v obci

88 Obyvatelé města vykonávali strážní službu patrně i v předchozí době, včetně doby mírové. Prozatím však postrádáme o této jejich činnosti doklady. Odpověď alespoň na některé z otázek týkajících se vartování v době před rokem 1631 by snad mohla poskytnout dlouhodobě nedostupná kniha počtu konšelů. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 46, Kniha počtu konšelů 1601–1622.

89 Pravidelná denní varta měla být 12členná tak, aby v každé bráně byly tři osoby. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, f. 228v–229r.

90 Později se setkáváme s jinými částkami. Například v roce 1639 mělo být vartýřům placeno po osmi krejcarech. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 37v.

91 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 37v.

92 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 51v.

93 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 62r.

94 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 67v.

95 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 89r.

96 Je otázkou, do jaké míry byla možnost poslat místo sebe na vartu v případě zaneprázdnění jinou osobu pouze teoretickým argumentem objevujícím se v reakcích Slánských na stížnosti některých přespolních, a do jaké míry představovala reálnou možnost. Podle Slánských tak konal minimálně regent Zachariáš Vejda z Bezděkova, který za sebe posílal vartovat svou čeládku. Zdá se, že v době předbělohorské nebylo zmíněné zastupování ničím výjimečným. Například v roce 1611, kdy bylo město nuceno vyrovnávat se s přítomností pasovského vojska, vykonával strážní službu za svého otce syn Doroty Blovské. SOKA Kladno, AMS, kniha č. 2, f. 107v–108v; kniha č. 56, f. 327v; kniha č. 59, f. 43v.

97 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 155v.

dobře ilustruje událost z léta roku 1640, kdy si mladší městský rychtář Václav Pasecký stěžoval v radě na desátníky, „že se domlouvají na rychtáře o varty, že na ně i na sousedy tak začasté přicházejí, jako by toho sám rychtář příčinou byl“. Nebylo mu to však nic platné. Desátníci byli pouze napomenuti, „aby oni dle svých povinností náležitě se hleděli chovati a sousedy k vartám napomínati a je zavozovati a dostavovati“.⁹⁸

Ve chvíli, kdy do města dorazila zpráva o blížícím se vojenském nebezpečí, sešli se konšelé s hraběcími úředníky a později také obecními staršími, aby se poradili o nezbytných opatřeních. Zpravidla ihned byl vydán příkaz posílit varty a v závislosti na ročním období přichystat dostatek vody pod krovy. Ve snaze zabránit rabování bývaly také vyhlášovány preventivní finanční sbírky⁹⁹ či urychleně shromažďována píce a obilí, aby bylo možno v případě potřeby rychle uspokojit vojáky.¹⁰⁰ Dále se radní snažili domluvit se s veliteli okolo projíždějících vojsk na podobě jejich „fedruňku“ a zejména na podmínkách, za jakých by byli ochotni se městu zcela vyhnout. Kdo a proč byl považován vedením těchto jednání, resp. jaký klíč byl uplatňován při sestavování příslušného „vyjednávacího týmu“, není prozatím zcela jasné. Zdá se však, že významnou roli v něm hráli hraběcí úředníci, zejména slánský hejtman jako nejvyšší představitel slánského panství. S ohledem na blízkost dalšího Martinicova panství, smečenského, docházelo také k úzké spolupráci se smečenským hejtmanem, resp. zde byla snaha jejich postup zkoordinovat.¹⁰¹

Kromě nezvaných hostů se museli Slánští pravidelně vyrovnávat také s pobytem hostů „pozvaných“, tedy vojáků, kteří byli ve městě ubytováni na zimních kvartýrech či těch, kteří se ve městě scházeli na mustruňk. Se žádostmi o odvrácení těchto plánovaných pobytů, jejich zkrácení či zmenšení počtu vojáků, se obraceli na jednotlivé představitele zemské správy, vojenskou kancelář či příslušné vojenské velitele.¹⁰² Velké naděje v tomto směru vkládali také do své nové (zástavní) vrchnosti. Martinicovy přímluvy však většinou nepadly na úrodnou půdu, a to i přesto, že byl jedním z místodržících a jak sám několikrát Slánské upozorňoval, bez vědomí místodržících, tedy i jeho, neměly být

98 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 51v.

99 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 304v, 389r.

100 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, f. 131v–132r, kniha č. 58, f. 342r.

101 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, f. 131v–132r; kniha č. 72, f. 67r.

102 K hlavním argumentům konšelů patřil neoddiskutovatelný fakt, že Slaný je značně zadlužený a vyčerpaný předchozími pobyty vojáků, díky čemuž nejsou schopni žít delší dobu větší množství vojska. Navíc pravidelně odvádí berně a kontribuce, a když jim vloží do města vojáky, tak nejenže nebudou schopni odvádět včas zmíněné dávky, ale nebudou také moci náležitě plnit úkoly krajského města, tedy roznášet po kraji patenty, shromažďovat berně a kontribuce a také nebudou schopni zásobovat Prahu potravinami. Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 69, ff. 300r, 301v–302r; kniha č. 162, f. 253v; Aktový materiál, kt. č. 41, 2. 12. 1632, 14. 12. 1633. Srov. TAMTĚŽ, kniha č. 72, f. 84r; kniha č. 2, ff. 167r–167v, 171r.

vojákům vydávány dekrety opravňující je k ubytování v konkrétní lokalitě.¹⁰³ Je otázkou, do jaké míry to bylo způsobeno tím, že se jednalo o události, které nebyl schopen ovlivnit, a do jaké míry jeho neochotou hlouběji se v této věci angažovat. Zdá se, že minimálně v období zástavy je blíže pravdě spíše varianta druhá. Po prodeji města v roce 1638 byli vojáci do Slaného posíláni na zimní kvartýry jen zcela výjimečně, a pokud se tak stalo, tak pouze v malém počtu. Byl tento obrat k lepšímu způsoben skutečností, že hospodářsky vyčerpané, silně zadlužené a vydrancované město nebylo schopno živit větší množství vojáků, nebo tím, že Martinic získal Slaný do dědičného vlastnictví? Co všechno za zmíněným obratem stálo, nejsme schopni prozatím říci. Jisto je pouze to, že motivace bránit vlastní majetek bývá obecně větší než motivace chránit majetek svěřený, obzvlášť když se druhá strana zaváže uhradit škody způsobené na svěřeném majetku z vlastních prostředků. Navíc je třeba si uvědomit, že i díky přítomnosti vojáků ve městě klesala schopnost Slánských odvádět Martinicovi pravidelně úroky z půjčky panovníkovi, což ve svém důsledku vedlo k prodeji města. Na druhou stranu by Martinic, jako řádný racionálně uvažující hospodář aktivně se zajímající o dění na svých statcích, patrně nechal zcela dobrovolně plundrovat svůj majetek (nemohl se spoléhat na to, že se vojáci budou zdržovat pouze na slánském panství a sousednímu smečenskému se vyhnou). Nic mu však pochopitelně nebránilo v tom, aby využil nastalé situace k vytváření nátlaku na obyvatele města s cílem dosáhnout rychleji jejich konverze či zaplacení různých dávek a poplatků a k přesvědčení panovníka o nutnosti postoupit mu město do trvalého dědičného vlastnictví, o což ostatně usiloval od samého počátku.¹⁰⁴

V případě, že se nepodařilo nakvartýrování vojska do města zabránit, snažili se konšelé alespoň uzavřít s nově příchozími „hosty“ smlouvu, v níž by byly přesně stanoveny

103 Např. na konci listopadu 1634 píše Martinic v listu regentovi Zachariáši Vejdovi následující: „[...] A poněvadž on Francisco Urino, ani jeho pán generál quartýtmistr sám o své újmě sobě quartýry bráti nebo soldátům svým dávatí té moci nemá, nýbrž my zde v království českém pana generál comisaře, který s vědomím a uvážením našim, může quartýry dávatí, máme, a ten sobě od JMC a JMK takovou instrukci danou má, aby v tom ve všem od nás JMK místodržících dependírujíc to vše s vědomím a uvážením našim činil, [...] za tou příčinou naschvále týž pan generál comisař ku panu hraběti Colloredovi generál fedtmarschálku odsad z měst pražských se vypravil a dnes tam jede, tak aby s ním o týž zimní quartýry, kde by lidu JMC dány býti měly, promluvil, a na čem by spolu zůstali, nám JMK místodržícím to přednesl, [...] a tu potom, teprva s vědomím našim takové zimní quartýry rozdávány budou.“ SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, f. 108r. Srov. Tamtéž, f. 109v („[...] nebo bez generál comisaře a nás místodržících Jeho Milosti Královské takové quartýry klásti se nemohou [...]“).

104 V listech adresovaných regentovi všech panství Zachariášovi Vejdovi se Martinic mnohokrát zmiňuje o tom, že se snaží vyjednávat s vojenskými veliteli, aby ušetřili jeho panství, ti ho však ignorují nebo nejsou schopni dodržet slib, který mu dali. Zároveň však vyhrožuje Slánským, že pokud nesplní jeho požadavky, nebudou vojáci z města odvoláni, nebo budou do města nově vloženi. Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, kt. č. 42, 22. 8. 1639, 20. 3. 1646, 1. 5. 1646; kniha č. 72, f. 109v–110r; kniha č. 58, f. 258v.

podmínky, za jakých budou ve městě ubytováni. Kromě obvyklých klauzulí týkajících se denních dávek proviantu a platu (tzv. porti) usilovali Slánští hlavně o to, aby dané smlouvy obsahovaly konkrétní sankce a záruky potrestání vojáků pro případ, že by se dopustili excesů. Avšak i tyto smlouvy se záhy ukázaly být podobně jako *salva guardie* a *ordonance* pouhým cárem papíru, který nedokáže zabránit nepřijemnostem a problémům.¹⁰⁵ Poprvé se o tom Slánští přesvědčili již na jaře 1623 díky Hanibalu Arnerovi, který se nejen nehodlal spokojit s poměrně velkoryse stanovenými požitky, ale domáhal se i odevzdání klíčů od města.¹⁰⁶ Navíc místo aby dohlížel na své muže, sám se excesů dopouštěl. Přestože si Slánští opakovaně stěžovali Karlu z Lichtenštejna a žádali jej o nápravu, nemáme zprávy o tom, že by byli daní vojáci jakkoliv potrestáni. Navíc zůstali ve městě o dva měsíce déle, než bylo původně dohodnuto.¹⁰⁷ Ani později nebyli Slánští ve snaze regulovat pobyt vojáků ve městě za pomoci smlouvy o mnoho úspěšnější.¹⁰⁸ Stížnosti na nehorázné chování a požadavky vojáků, kteří se domáhají mnohem větších odvodů, než by jim podle příslušných patentů a *ordonancí* mělo náležet, posílají Jaroslavu Bořitovi z Martinic s takřka železnou pravidelností. Stejně jako stížnosti zasilané na příslušná odpovědná místa, včetně vojenské kanceláře, ani stížnosti adresované Martinicovi toho na stavu věcí většinou příliš mnoho nezměnily.¹⁰⁹

105 Cílem těchto smluv bylo precizovat, případně posílit, obecná ustanovení zakotvená v místodržitelských patentech a tzv. *ordonancích*, které byly vydávány jednotlivým vojenským velitelům spolu s dekretem k ubytování v konkrétní lokalitě. V případech, že se vojáci nevykázali žádným z těchto dokumentů, neměli být teoreticky, jak opakovaně upozorňoval slánský hejtman sám Martinic, do města vpuštěni. V praxi však nebylo mnohdy možno toto nařízení dodržet. O jednom z řady násilných vniknutí do města informují Slánští hraběte například na počátku května 1635. Tehdy se skupinka rejtářů domáhala ubytování pro 48 osob za pomoci bití primase, purkmistra a dalších radních („*anderen etlichen Rathspe[r]sonen*“). SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, f. 131v.

106 Smlouva, která byla uzavřena s Hanibalem Arnerem pouhých osm dní poté, co do města dorazil patent Karla z Lichtenštejna upravující podmínky vyživování rejtářů zůstávajících na kvartýrech před zmusťováním, byla vůči Arnerovi poměrně velkorysá. Slánští se v ní zavazovali zaplatit více, než bylo stanoveno zmíněným patentem. Například Hanibal Arnero, který měl jako rytmistr dostat za měsíc 36 zlatých, se mohl těšit na taxu 50 zlatých denně. SOKA Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, 19. 3. 1623, Smlouva s rytmistrem Hanibalem Arnero; kniha č. 3, Kniha patentů 1622–1630, f. 34v–36v.

107 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 69, ff. 305r, 307v–308r, 309v–310v; Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války*, III. díl (1618–1625), Praha 1951, s. 400, 400–401, 409, 419, 421, 422, 427.

108 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, f. 118r; kniha č. 59, ff. 132r, 134r (smlouva s rejtary nejvyššího Marco); Aktový materiál, kt. č. 39, 14. 2. 1624, Smlouva uzavřená mezi slánským hejtmanem Mikulášem Hanžburským z Kopečka a fendrichem Domingem Vorioh.

109 Většina z těchto stížností se objevuje v duplikacích, jejichž cílem je oddálit placení nějaké částky povinné Martinicovi. Je tedy poměrně reálné, že některé z uvedených skutečností jsou nadnesené. Tento poněkud jednostranný pohled bude třeba v budoucnu doplnit studiem dalších pramenů. Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, ff. 75v, 97r–97v; Aktový materiál, kt. č. 41, 23. 3. 1633.

V průběhu válečných let se Slánští na vlastní kůži mnohokrát přesvědčili, že všechna výše zmíněná opatření, či chcete-li obranné mechanismy, nefungují. *Salva guardie* nebyla respektována ani vojáky armád, jejich velitelé ji vydali, najatí vojáci mající bránit město neplnili své povinnosti, hradby byly chatrné a nebylo je z čeho opravovat, dohody s jednotlivými vojenskými veliteli byly permanentně porušovány a náprava excesů byla v nedohlednu. A tak se nemůžeme divit, že tváří v tvář blížícímu se nebezpečí se Slánští nespolehali pouze na modlitby, jak jim několikrát doporučoval Martinic, a raději utíkali do okolních lesů, které se jevily jako mnohem bezpečnější místo než město sevřené v chatrných hradbách. Vzhledem ke stavu opevnění, počtu obránců a jejich bojeschopnosti a bojechtivosti totiž reálně hrozilo, že město bude dobyto, a stane se tak pastí, z níž není úniku. Rozhodnutí opustit město a zanechat jej napospas rabující soldatesce usnadňoval Slánským do značné míry svými nařízeními paradoxně také Jaroslav Bořita z Martinic. Kromě doporučení typu, aby si připravili dost vody pod krovy a výpalné v žádném případě neplatili či aby zachovali věrnost své vrchnosti a modlili se, že jim Bůh pomůže, to byla zejména série opatření znemožňující obyvatelům Slaného volně disponovat vlastním, navíc neustále se ztenčujícím majetkem,¹¹⁰ která silně ovlivňovala jejich odhodlání aktivně se bránit.¹¹¹ Nic na této skutečnosti nezměnily ani Martinicovy výhrůžky, že pokud opustí město, vystavují se nebezpečí, že přijdou o své statky právem odbězným a navíc mu budou muset uhradit případné škody vzniklé na jeho majetku.¹¹² Zejména po velkém požáru, jemuž v září 1634 padla za obět téměř třetina města, neměli oč přijít a ani z čeho hradit případné škody.¹¹³

O škodách způsobených vojáky vypovídá zejména řada soupisů a tzv. vysvědčení, které se dochovaly jak v městské registratuře, tak ve fondu Velkostatek Smečno, tedy

110 Majetek obyvatel města se v průběhu války rapidně zmenšoval zejména v důsledku rostoucích nákladů na vyživování vojska, stupňujících se požadavků eráru, nekompromisního vymáhání různých platů Martinicem i za osoby nepřítomné a nutnosti podílet se na financování chodu městské správy. Navíc nejpozději od roku 1639 ztratili Slánští právo tímto majetkem svobodně disponovat. Nesmíme také zapomínat na povinnosti vyplývající z funkce krajského města, zejména povinnost uhradit případné nedoplatky na berních a kontribucích ze svého a poté je vymáhat po příslušných „hříšnicích“.

111 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 59, f. 46r; kniha č. 2, f. 227r. Srov. Tamtéž, kniha č. 58, f. 300; Aktový materiál, kt. č. 41, 18. 7. 1634, Žádost Slánských o potvrzení informací o blížícím se vojsku adresovaná Martinicovi a jeho reakce na ni.

112 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, f. 110v.

113 Ačkoliv Slánští opouštěli své domovy kvůli vojákům jistě již ve dvacátých letech, první hromadný útěk zaznamenáváme v pramenech až v létě 1634 v souvislosti s vydrancováním a následným vypálením města. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 301v–302r, 302r–302v, 303r; kniha č. 72, f. 107v; kniha č. 96, Kniha svědomí 1629–1656, f. 35r–37r.

mezi písemnostmi vrchnostenské provenience.¹¹⁴ Vzhledem k tomu, že stejně jako soupisy nákladů vynaložených na císařské vojáky sloužily k získání slevy na berních a kontribucích, je nutno počítat s tím, že částky v nich uváděné mohou být do značné míry zkreslené, resp. že s nimi bylo manipulováno, a to i přesto, že se v samotných soupisech dočteme o opaku. Svědčí o tom také snaha vrchnosti instruovat Slánské, jakým způsobem mají dané soupisy vypracovávat.¹¹⁵

Kromě škod způsobených vojáky a nákladů na ně vynaložených či zvyšujících se požadavků eráru trápily Slánské také nemalé dluhy, z nichž valná většina vznikla v době předbělohorské či v prvních letech války. Četní věřitelé se se žádostmi o odvedení příslušných, mnohdy po mnoho let zadržených, úroků či vyplacení celé dlužné částky obraceli na městskou radu i po roce 1623, a to přesto, že již v zástavní a později i v trhové smlouvě bylo výslovně uvedeno, že veškeré dluhy vzniklé před zastavením města přecházejí na českou komoru.¹¹⁶

Situaci Slánským nijak výrazně neusnadňoval ani Jaroslav Bořita z Martinic, který velmi důsledně vyžadoval odvádění úroků z půjčky panovníkovi, ačkoliv již v době podpisu zástavní smlouvy bylo jasné, že výnosy obecních důchodů, které měly sloužit k úhradě zmíněného úroku, rozhodně nebudou za stávajících podmínek, zejména s ohledem na rostoucí náklady na ubytování vojska, dosahovat předpokládané výše 12 500 kop gr. míš. Stejně razantně se domáhal i splácení škod způsobených na jeho majetku za saského vpádu kvůli kolaboraci Slánských s nepřítelem, které byly vyčísleny rovněž na 12 500 kop gr. míš.¹¹⁷ Navíc veškeré platy, které mu jako (zástavní) vrchnosti náležely, vyžadoval i za osoby nepřítomné, ať již emigranty či jedince, kteří odešli bez jeho povolení do jiného města.¹¹⁸ Na zmenšující se počet obyvatel Slaného stejně jako na pokles výnosů

114 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 45; kniha č. 2., ff. 33v–35r, 35v–36r; Aktový materiál, kt. č. 40, 28. 1. 1625; kt. č. 41. 18. 1636; SOA Praha, Velkostatek Smečno, inv. č. 1363 (sign. XII/2), kt. č. 334, Poznamenání škod od císařských, Sasů a Švédů ve třicetileté válce. Tamtéž, inv. č. 1363 (sign. XII/2), kt. č. 334, Úřední vysvědčení škod 1631–1647.

115 Zdá se, že zkoumáno bylo především to, zda nedošlo k nějakému formálnímu pochybení, které se mohlo později stát důvodem pro neuznání nároku na slevu. Změny se však týkaly i výše přiznávaných škod či nákladů. Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, ff. 12v, 13v–14v; kniha č. 45, s. 406–408, 453–457, 459–464, 497–512; SOA Praha, Velkostatek Smečno, inv. č. 1363 (sign. XII/2), kt. č. 334, Poznamenání škod od císařských, Sasů a Švédů ve třicetileté válce, č. 9; Tamtéž, inv. č. 1363 (sign. XII/2), kt. č. 334, Úřední vysvědčení škod 1631–1647, hlášení č. 10.

116 Např. SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, ff. 23v, 32v–33r; kniha č. 58, f. 210r–210v; kniha č. 71, s. 76–77, 87.

117 V souvislosti s vymáháním splátek škod způsobených na hraběcím majetku za saského vpádu, které bylo mnohdy spojeno s výhrůzkami ubytování vojáků ve městě či odmítnutí jejich odvolání, znamenal starší radní písař Jan Hostomský do knihy misivů slova užitá v názvu této studie, tedy „Nula calamitas sola, jedna těžkost druhou volá!“. Nebudeme snad daleko od pravdy, prohlásíme-li, že Hostomský považoval Martince za stejnou kalamitu jako drancující vojáky. AMS, kniha č. 72, f. 80v.

118 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 72, ff. 104r–105r, 105r–105v, 106r–106v.

obecních důchodů a jejich pozdější zabavení hrabětem nebral ohledy ani slánský děkan, který požadoval, aby mu byl odváděn plat minimálně ve stejné výši jako kdysi jeho nekatolickým předchůdcům.¹¹⁹

Za výše popsané situace nebylo vůbec snadné zajistit fungování byť i jen základů městské samosprávy. V průběhu let bylo stále obtížnější nalézt osoby nejen schopné, ale zejména ochotné zapojit se do správy města. Kromě ekonomických důvodů, absence finančního ohodnocení a nemožnosti obohatit se na výnosech z obecních důchodů či různých darů hrála významnou roli zejména ztráta autority a pokles prestiže jednotlivých úřadů. Vzhledem k tomu, že řada pravomocí byla postupně přenesena na hraběcí úředníky, stali se radní pouhými vykonavateli nepopulárních opatření.¹²⁰ Navíc obyvatelé města silně pociťovali potřebu označit viníky současného stavu, zejména ohromného zadlužení města, které vedlo k jeho zastavení a následnému prodeji mocnému katolickému sousedu spojenému se ztrátou privilegovaného postavení a logicky je nalézali v čelných představitelích městské samosprávy. Svůj názor neváhali vyjádřit nejen v podobě slovní, nýbrž i fyzické.¹²¹ S útoky ze strany obyvatel města se byli nuceni opakovaně vyrovnávat zejména konšelé.¹²² Nevyhnuły se však ani jednotlivým zaměstnancům obce.¹²³ Je otázkou, do jaké míry byly tyto útoky ovlivněny osobní animozitou a nevyřešenými spory mezi konkrétními jedinci a do jaké míry se do nich promítl nesouhlas s počínáním některých arivistů, jimž specifické podmínky doby válečné umožnily takřka raketový

119 O tom, že vztah Slánských a jejich děkana byl dlouhodobým problémem, svědčí nejen dopisy adresované Martinicovi, ale také listy, které byly posílány před zastavením města na komoru. Např. NA, SM, inv. č. 3232, kt. č. 2224, sign. S 114/4, list z 3. 2. 1623 s přílohami; SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 70, f. 91r–92r, 92v; kniha č. 72, f. 100r a mnohé další.

120 Postavení slánských konšelů v této době velmi dobře vystihl Jan Ručníkář, syn Heřmana Ručníkáře, který před Vánoci 1636 chtěl získat povolení k šenkování, neřešil tuto věc s radními, ale šel přímo do Prahy za hrabětem. Své chování zdůvodnil následovně: „*Ha, sacramenti, huntsfuti, páni slánští, co jsou sobě dovedli? Dobře jsem já šel raději k hlavě nežli k zadku.*“ SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 96, Kniha svědomí 1629–1656, f. 39v.

121 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 280v, 305r, 343v, 364v.

122 Na ztrátu autority a s tím spojené fyzické či slovní insultace ze strany obyvatel města upozorňují konšelé např. v četných suplikacích, které předchází většinou obnov jejich sboru. V žádosti z roku 1635 se můžeme dočíst, že „*jinší spoluousedé naši [...] v poslušnosti [...] státi nechtí, nýbrž dokonce i námi pohrdají.*“ Pod poznámkou „*Ať je jmenují*“ lze nalézt konkrétní příklady: „*pan Augustin [Kosina?] služebníka ouředního popral, Pan Samuel Cruciger s písaři tragediji měl a motykou na ně v místě radním spustil [?], Daniel Hovorýn nařikal pány, 24. Junii, že sbírku za sebou zadržují, Marta Jirásková pravila, „Znamenití páni radní“, 22. Maii [?]*“. SOKA Kladno, AMS, nezprac., Aktový materiál, kt. č. 40, po 1631.

123 Např. AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 339v, 343v.

sociální vzestup. Jak tyto konvertity vnímali ti, co se raději než své víry vzdali možnosti dalšího působení v městské samosprávě, popř. postupu do jejich vyšších pater, patrně nikdy nezjistíme.

Na popularitě městským úřadům jistě nepřidal ani fakt, že osoby je vykonávající byly v čele s konšely vystaveny intenzivnímu rekatolizačnímu tlaku. Navíc radní jakožto členové nejdůležitějšího samosprávného sboru ručili Martinicovi za včasné odvádění nej-různějších dávek a platů. V případě, že nebyl dodržen původně dohodnutý termín, neváhal Martinic vydat rozkaz k jejich arestování. Slánští konšelé tak zpočátku kvůli neochotě a později zejména s ohledem na klesající solventnost obyvatel města trávili mnohdy dlouhé týdny v šatlavním vězení.

Dříve prestižní úřady se stávaly nechtěným břemenem. Nepřinášely ani mocenský vliv, ani ekonomické výhody. Tato změna je na první pohled patrná zejména ve zvýšené snaze radních vyhnout se vykonávání purkmistrovského úřadu, tedy funkce, během níž se na čtyři týdny stávali nejdůležitější osobou ve městě,¹²⁴ a v liknavosti, s jakou se konšelé, ale i zaměstnanci obce,¹²⁵ věnovali svěřeným funkcím. V prvním případě se k důvodům ekonomickým (absence finančního ohodnocení spolu s povinností zajišťovat chod purkmistrovské kanceláře, zejména platit purkmistrovského služebníka)¹²⁶ přidala také prostá obava o život a bezpečnost. Byli to totiž právě purkmistři, kteří se od konce 30. let stávali pravidelně cílem únosů organizovaných zejména švédskými vojáky. Klesající ochota konšelů zabývat se problémy obyvatel města se projevovala také četnými absencemi na jednáních rady. Na stránkách radních manuálů se takřka se železnou pravidelností setkáváme s výnosy, prostřednictvím nichž byli konšelé a obecní starší napomínáni k hojnější účasti na jednáních a k včasnému chození do rady. Stejně jako v předchozí době, i nyní byla tato napomenutí doprovázena přesně stanovenými pokutami. Zdá se však, že ani ony na stavu věci příliš mnoho nezměnily.¹²⁷

Kdy se opět stalo žádoucím aktivně usilovat o proniknutí mezi politickou elitu a zejména o setrvání v této skupině „vyvolených“, nelze prozatím s jistotou říci. Je však vysoce pravděpodobné, že k tomuto obratu došlo v průběhu 60. let 17. století, poté, co byla městu navrácena některá privilegia, napomáhající ekonomické stabilizaci a postupně

124 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 247v, 393r; kniha č. 59, ff. 27v

125 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, f. 443r; kniha č. 59, f. 100r–100v.

126 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, ff. 216r–216v, 290v–291v.

127 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 58, ff. 224r, 352r; kniha č. 59, ff. 71v, 89r, 123v, 217r.

hospodářské obnově města,¹²⁸ a zejména poté, co zemřeli poslední zástupci bývalých (radních) elit či osoby, které si pamatovaly, jaké poměry panovaly za svobody města.¹²⁹

128 SOKA Kladno, AMS, nezprac., kniha č. 2, ff. 347v–349r, 353r–353v, 374v–377r, 378r–381v, 409v–415v, 416v–417v, 431r; kniha č. 1, Pamětní kniha 1638–1685, f. 14v–18r; Aktový materiál, kt. č. 43, 15. 1. 1650, 7. 4. 1650, 26. 11. 1650, 27. 11. 1650.

129 Dorota Hanžburská, manželka dlouholetého radního písaře a primase Václava Hanžburského, která se vrátila ze saského exilu po jeho smrti na počátku 40. let, zemřela v létě 1662 (21. 7.). SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, f. ú. Slaný, matrika Slaný 3, f. 106v.

Summary

„Nulla calamitas sola. One difficulty is calling another!“ Municipal administration of Slaný during the Thirty Years' War

During the Thirty Years' War the municipal administration of town Slaný was, like in other towns, mainly influenced by the military events. However, there was one another significant factor that influenced the form of town administration in Slaný. In 1623 the heavily indebted town was pawned and fifteen years later was sold to its powerful catholic neighbour Jaroslav Bořita of Martinitz. The royal town Slaný became a manorial town with all the consequences arising of that. In many cases it is very difficult to say which of these factors were crucial therefore this article focuses also on the new elements in the municipal administration related to a change in its legal status, respectively new lords' intervention in municipal administration. Many changes were registered in a process of a renewal of town council and other municipal administration bodies. Most of them relates with the transformation of Slaný to the manorial town. Numerous changes can also be observed within individual government bodies. Firstly, special body called electores permanently disappeared and special body called seniores temporarily disappeared. Next there were newly established two persons as municipal reeve instead of one and also there were many changes in the structure of authorities of municipal pensions. On the other hand, town office was working ba-

sically unchanged throughout the war. The war events, as well as the new suzerain, influenced naturally not only the resemblance of town administration, but also the program of meetings of town council and especially the self performance of municipal government. The representatives of municipal authorities, especially alderman, were trying to minimize the consequences of war events with the help of various defensive strategies (negotiations with the commanders and with the representatives of military office aimed to obtain a special guard sheet called *salva guardia*, strengthening of home defence, repairing the town fortification etc.) As most of them were fully effectless, inhabitants of Slaný were running away from the town and were hiding in the neighbouring forests while soldiers were plundering their homes. Many troubles were also caused by lenders that demanded payment of their claims, although all debts were assumed according to the pawn agreement and sales contract by the Bohemian chamber. Townspeople and especially the members of administrative elite were also forced to put up with the consequences of losing their privileged positions. This study is based especially on sources of urban origin which are deposited mainly in the State District Archive in Kladno.